

Impact van Groninger musea

Nancy Blaker
Aron Joosse

November 2025

atlas research

Onderzoek & Eindredactie

Atlas Research
Capital C, 4^e etage
Weesperplein 4a
1018 XA Amsterdam
020 2371400
info@atlasresearch.nl
www.atlasresearch.nl

atlas research

© Atlas Research, Amsterdam, 2025

Opdrachtgevers

Coöperatie Sterke Musea Groningen (U.A.)
p.a. Noorderstraat 330
9611 AT Sappemeer
info@sterkemusea.nl
Begeleiding door:
Marjon Edzes-Posthumus
Heidi Renkema

&

Provincie Groningen
Postbus 610
9700 AP Groningen

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting en conclusies	7
1 Inleiding	9
1.1 Aanleiding onderzoek en doelstellingen	9
1.2 Leeswijzer	10
2 Impact en waarde van kunst en cultuur	11
2.1 Welzijn en kunst & cultuur	11
2.2 Bevindingen over welzijn en museumbezoek	13
2.3 Impact en maatschappelijke waarde van musea en cultuur	15
3 Groningse Museumcijfers	19
3.1 Overzicht musea	19
3.2 Museumbezoek	23
3.3 Personeel en vrijwilligers	27
3.4 Educatie en activiteiten	31
3.5 Museumfinanciën	32
4 De impact van Groningse musea	39
4.1 Economische impact van de Groningse vrijwilligers	39
4.2 Uitgaven van toeristische bezoekers	40
4.3 Impact op vrijwilligers	43
4.4 Impact van museumeducatie	47
4.5 Overzicht van de impact van de Groningse musea	49
Literatuur	53
Bijlage 1: Lijst museum-organisaties	57

Voorwoord

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door de medewerking van musea in de provincie Groningen. We willen graag de musea die onze enquête hebben ingevuld hartelijk bedanken voor dit onderzoek, maar ook alle musea die hebben meegewerkt aan eerdere enquêtes/dataleveringen die we hebben kunnen raadplegen om de Groningse museumsector in beeld te brengen. We begrijpen goed dat het invullen van enquêtes en het leveren van cijfers lastig kan zijn, bijvoorbeeld omdat de werkdruk al hoog genoeg is in de musea. Om zoveel mogelijk de witte vlekken in te vullen, hebben we ook aanvullende gegevens opgezocht uit de gepubliceerde jaarverslagen en jaarrekeningen van de Groningse musea.

We zijn ons ervan bewust dat ondanks onze inspanningen alsnog een deel van de Groningse museumsector buiten beeld blijft in dit rapport. De schattingen in dit onderzoek kunnen over het algemeen gezien worden als minimale hoeveelheden – het werkelijke aantal bezoekers, vrijwilligers, personen in loondienst en de omzet van alle musea in de gehele provincie ligt hoger dan wat we hier rapporteren. Waar we voornamelijk minder goed zicht op hebben zijn de musea die geen overheidssubsidies ontvangen en geen ANBI (Algemeen nut beogende instelling) zijn.

Op basis van de gegevens die verkregen zijn voor dit onderzoek hebben we geen goed onderbouwde schatting kunnen maken van hoe groot de witte vlek is. De lijst met circa 60 museale organisaties waarvoor geen gegevens gevonden zijn, hebben wij aan de Coöperatie Sterke Musea Groningen U.A. voorgelegd, zodat zij een ruwe inschatting konden maken van het aantal bezoeken per museum. De totale inschatting kwam uit op 150 duizend jaarlijkse bezoeken, tegenover de 939 duizend bezoeken die zijn geteld bij de 57 musea waar wel gegevens voor gevonden zijn. Dit geeft aan dat we met de museumcijfers in dit rapport waarschijnlijk het overgrote deel van de bezoeken (en andere statistieken) gevangen hebben, maar wellicht nog ongeveer 10% tot 20% van het geheel missen. **Alle cijfers in dit rapport zijn exclusief deze bijschatting van 10% tot 20%.**

Dit onderzoek is uitgevoerd door Atlas Research in opdracht van de Coöperatie Sterke Musea Groningen U.A. en de Provincie Groningen.

Samenvatting en conclusies

Met dit onderzoek brengen we de sociale en economische impact van de musea in de provincie Groningen in beeld. We doen dit door een overzicht van de Groningse museumcijfers te geven en deze door te rekenen naar aspecten van economische impact, en door literatuur te beschrijven die de sociale impact van musea aantoont.

Museumbezoek en welzijn

Sinds het begin van deze eeuw is er steeds meer onderzoek uitgevoerd naar de relatie tussen kunst en cultuur enerzijds en welzijn anderzijds. Op basis van 700 publicaties (met resultaten van 3.700 studies) concludeerde de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) in 2019 dat er bewijs is voor een positieve impact van kunst en cultuur (waaronder museumbezoek) op de fysieke en mentale gezondheid. De WHO concludeerde verder dat er tot nu toe onvoldoende aandacht is geweest voor het bewijs van welzijnseffecten van cultuur, waardoor het nog onvoldoende is opgenomen in het beleid van Europese landen. Sinds 2019 is meer onderzoek gedaan naar de relatie tussen cultuurdeelname (waaronder museumbezoek) en welzijn, waarbij meerdere studies bewijs leveren voor het bestaan hiervan.

Groningse museumcijfers en impact

De Groningse museumsector is voor een deel in beeld te brengen. Er zijn in totaal 124 organisaties met museale activiteiten bekend bij de Coöperatie Sterke Musea Groningen U.A., die samenwerkt met musea in de provincie Groningen. Deze organisaties zijn gevraagd een enquête in te vullen. Daarnaast zijn gegevens uit eerdere enquêtes gebruikt, en zijn gegevens aangevuld met informatie uit jaarverslagen en websites van musea. Er is geprobeerd om voor een selectie van 67 musea zo compleet mogelijke gegevens te verzamelen voor verdere analyse. Bij de resultaten wordt telkens aangegeven van hoeveel musea er gegevens beschikbaar waren. Dit verschilt per onderwerp.

Een aantal kerncijfers zijn ingeschat voor de Groningse museumsector. De cijfers kunnen worden gezien als ondergrenzen, aangezien we niet van alle musea in de provincie gegevens hebben kunnen achterhalen. Daarnaast zijn schattingen gemaakt van de impact van deze museumcijfers. Gebaseerd op het jaar 2023 zien de jaarlijkse museumcijfers voor de provincie Groningen er als volgt uit:

De musea ontvangen ongeveer **939 duizend** bezoeken per jaar, gebaseerd op de 57 musea waarvoor bezoekgegevens beschikbaar waren. Dit is een onderschatting van het

werkelijke aantal, aangezien er niet voor alle musea in de provincie gegevens bekend zijn. Ongeveer de helft komt naar schatting van inwoners uit de provincie, de andere helft komt van bezoekers elders uit Nederland en het buitenland. De musea bedienen dus zowel de inwoners van de provincie als toeristische bezoekers. De toeristische bezoekers elders uit Nederland en uit het buitenland geven naar schatting jaarlijks **28 miljoen euro** uit tijdens hun bezoek, waarvan ongeveer een kwart in de musea zelf en de overige drie kwart bij ondernemers in de omgeving. Deze berekening is op basis van de bezoekers die bekend zijn – er is ook nog een onbekend aantal bezoekers waarvoor de toeristische uitgaven niet kunnen worden ingeschat.

Er zijn naar schatting minstens **2.100 personen** werkzaam bij de musea als werknemer, zzp'er of vrijwilliger. Dit is het equivalent van ongeveer **250 voltijdsbanen (fte)**, gebaseerd op personeelsgegevens van 57 musea. Daarnaast is nog een onbekend aantal personen werkzaam bij de musea waar geen gegevens van bekend zijn. De werkzame personen bij de Groningse musea zijn voor een groot deel vrijwilligers (87%), maar de meerderheid van de werkzame uren wordt uitgevoerd door betaald personeel (59%).

De musea bieden gezamenlijk naar schatting minimaal het equivalent van **150 voltijdsbanen (fte)** aan betaald personeel. Dit zijn alleen de fte's van de 57 musea waarvan personeelsgegevens bekend zijn, het werkelijke aantal van de gehele sector ligt hoger. De vrijwilligers voeren werk uit met een vervangingswaarde van jaarlijks tussen de **3,0 miljoen euro en de 5,8 miljoen euro**. Deze schatting is gebaseerd op het aantal vrijwilligers bij 57 musea, gecombineerd met gegevens over personeelskosten van het CBS. Het vrijwilligerswerk heeft naast deze economische waarde ook een sociale impact. Onderzoek toont aan dat voornamelijk bij ouderen vrijwilligerswerk een positieve impact heeft op hun welzijn en gezondheid.

Naar schatting komen er in een jaar minimaal **27 duizend leerlingen** met een schoolbezoek naar een van de musea. In eerder onderzoek is de positieve impact van cultuureducatie aangetoond. Cultuureducatie is in eerder onderzoek gerelateerd aan uitkomsten in de ontwikkeling van kinderen in de vorm van bijvoorbeeld betere onderwijsprestaties, lagere schooluitval, betere vaardigheden en minder crimineel gedrag. Dit vertaalt zich naar maatschappelijke baten door een hogere productiviteit en een kleinere kans op werkloosheid. Voor een accurate inschatting voor de baten van de Groningse museumeducatie is echter vervolgonderzoek nodig. Gezien de focus op cultuurhistorie van de musea in de provincie, waarbij verschillende aspecten van de lokale historie worden uitgelicht, kan het educatief bezoek ook bijdragen aan de binding die kinderen ontwikkelen met de regio.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding onderzoek en doelstellingen

De Coöperatie Sterke Musea Groningen U.A. zet zich in om musea in de provincie Groningen te ondersteunen en om met de museumsector een positieve impact te hebben op de maatschappij. Momenteel is het lastig om de impact van de Groningse musea te duiden omdat slechts een deel van de sector in beeld is. In de meest recente editie van de nationale *Museumcijfers* van de Museumvereniging¹ zijn 21 Groningse musea opgenomen, terwijl de Coöperatie weet dat er circa 124 organisaties zijn met museale activiteiten in de provincie Groningen. Daarnaast is er vanuit de opdrachtgevers behoefte aan kennis over de impact van deze sector, en van de potentiële bijdrage die de sector kan leveren aan het welzijn van museumbezoekers en de museumvrijwilligers.

Dit onderzoek heeft de volgende doelstellingen:

- 1) Een overzicht geven van bestaand onderzoek over de relatie tussen kunst en cultuur (in het bijzonder museumbezoek) en welzijn;
- 2) Een overzicht geven van de impact en maatschappelijke waarde van musea aan de hand van bestaande onderzoekskaders;
- 3) Een overzicht geven van de Groningse museumsector wat betreft bezoek, personeel, educatie en financiën;
- 4) De economische en sociale impact van de Groningse museumsector in beeld brengen.

Bovenstaande doelstellingen zijn aangepakt met verschillende onderzoeksmethoden. Ten eerste is er literatuuronderzoek en aanvullende deskresearch uitgevoerd om een overzicht te maken van de huidige kennis van de relatie tussen museumbezoek en welzijn, en van de sociale en economische impact van de Nederlandse museumsector in het algemeen. Ten tweede is een enquête uitgezet naar 124 museumorganisaties in de provincie Groningen die in beeld zijn bij de Coöperatie Sterke Musea Groningen U.A. De museumgegevens zijn aangevuld met gegevens uit een eerder uitgevoerde enquête van de coöperatie, gegevens uit Museana,² gegevens uit gepubliceerde jaarverslagen en gegevens van de

¹ Zie: <https://museumvereniging.nl/over-ons/beleidsplannen-jaarverslagen/museumcijfers-2024/>

² Museana is het benchmarksysteem van de Museumvereniging. Musea die deelnamen aan de enquête voor dit onderzoek konden toestemming geven voor het gebruik van gegevens uit Museana zodat ze minder vragen in hoefden te vullen.

websites van musea. Informatie uit al deze verschillende bronnen is samengevoegd om een zo compleet mogelijk beeld te geven van de sector. Als laatste is nog een aantal berekeningen uitgevoerd, gebruikmakend van de Groningse museumcijfers die uit dit onderzoek komen en openbare cijfers van onder andere Statline van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

1.2 Leeswijzer

De doelstellingen van dit onderzoek worden in de verschillende hoofdstukken één voor één behandeld. In Hoofdstuk 2 worden de eerste twee doelstellingen behandeld. We geven een overzicht van bestaand relevant onderzoek dat kijkt naar de relatie tussen kunst en cultuur en welzijn – kan museumbezoek een positieve bijdrage leveren aan het welzijn van mensen? Daarnaast geven we een overzicht van de algemene impact en maatschappelijk waarde van musea aan de hand van verschillende onderzoekskaders.

Na Hoofdstuk 2 leggen we de focus op de musea in Groningen. In Hoofdstuk 3 lichten we de belangrijkste kerncijfers uit over de museumsector in Groningen. Hoeveel bezoeken ontvangen de musea in de provincie en wie zijn deze bezoekers? Hoe groot is de sector wat betreft het aantal werkzame personen en fte? Wat draagt de museumsector bij aan educatie? En hoe zit het met de museumfinanciën – hoeveel omzet draaien de musea gezamenlijk en welk deel komt uit overheidssubsidies en eigen inkomsten? We sluiten af met Hoofdstuk 4, waarbij we de resultaten van ons onderzoek gebruiken om belangrijke aspecten van de impact van musea in de provincie Groningen te berekenen of te benadrukken.

2 Impact en waarde van kunst en cultuur

Onderzoek naar de effecten van actieve en passieve deelname aan kunst en cultuur op individuen en op de maatschappij als geheel kent een lange historie. Er is ondertussen een grote verzameling wetenschappelijke artikelen, boeken en beleidsrapporten in binnen- en buitenland die dit onderwerp behandelen. Deze in zijn geheel in kaart brengen is een te grote opgave voor dit rapport, maar we richten ons op een aantal belangrijke bevindingen van de relatie tussen kunst en cultuur (in het bijzonder musea) en welzijn van mensen (Paragraaf 2.1 en 2.2). Daarnaast bespreken we de impact en maatschappelijke baten van musea in bredere zin (Paragraaf 2.3).

2.1 Welzijn en kunst & cultuur

Sinds het begin van deze eeuw vindt er steeds meer onderzoek plaats naar de effecten van kunst en cultuur op het welzijn van mensen. Hierbij hebben we het over meerdere aspecten van welzijn, waaronder objectieve fysieke en mentale gezondheid, en meer subjectieve aspecten zoals tevredenheid met het leven, zelfontwikkeling, zelfvertrouwen, ervaren gezondheid en het ervaren van meer positieve en minder negatieve emoties. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) merkt verder op dat het toenemende bewijs voor welzijnseffecten van kunst en cultuur onderbelicht blijft, en dat deze kennis daardoor niet voldoende benut wordt bij het ontwikkelen van beleid in Europese landen. Om deze reden publiceerde de WHO een rapport over hoe kunst en cultuur bijdraagt aan het welzijn van mensen (Fancourt & Finn, 2019). Het ging om een systematisch literatuuronderzoek waarbij het bewijs van de relatie tussen kunst en cultuur enerzijds en welzijn anderzijds werd verzameld, geëvalueerd en overzichtelijk in beeld werd gebracht.

Zoals het grootschalige onderzoek van de WHO aantoont, is er veel ondersteuning in de wetenschappelijke literatuur voor een relatie tussen kunst en cultuur en verschillende positieve aspecten van welzijn. Het onderzoek maakte gebruik van 700 relevante publicaties over het onderwerp, waarin de resultaten van 3.700 studies³ werden beschreven,

³ Daarvan waren 3.000 studies onderdeel van een *review*, een *systematic review* of een meta-analyse. Daarnaast werden nog 700 individuele studies meegenomen in het overzicht.

gepubliceerd tussen 2000 en 2019. In Kader 2.1 staan de belangrijkste bevindingen, samengevat bij de verschillende thema's van het rapport.

Kader 2.1 Overzicht bevindingen WHO (2019)

Het onderzoek naar welzijnseffecten van kunst en cultuur is door de WHO (Fancourt & Finn, 2019) samengevat in twee thema's, waarbij de volgende positieve relaties met kunst en cultuur zijn gerapporteerd in de 700 onderzochte publicaties:

Thema 1: Preventie en promotie

- Bevordering van sociale cohesie
- Positieve bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen
- Het aanmoedigen van gedrag dat goed is voor de gezondheid
- Bijdrage aan de preventie van gezondheidsklachten
- Ondersteuning bij informele zorg

Thema 2: Gezondheidsbeheersing en -behandeling

- Mensen helpen met mentale gezondheidsklachten
- Ondersteuning voor mensen met acute gezondheidsklachten
- Hulp bij het ondersteunen van mensen met neurologische (ontwikkelings)stoornissen
- Hulp bij het beheersen van bepaalde ziekten
- Ondersteuning bij palliatieve zorg

Sinds 2019 is meer onderzoek gepubliceerd dat de conclusies van de WHO onderschrijft, zoals bijvoorbeeld een meer recente systematische analyse van tien studies (met in totaal meer dan 7.000 oudere deelnemers met een goede gezondheid) die een positieve relatie van actieve en passieve cultuurdeelname aantoonde met welzijn, ervaren levenskwaliteit en het verminderen van cognitieve achteruitgang (Fioranelli, Roccia, & Garo, 2023). Een andere, meer recente systematische review van de internationale literatuur over welzijn en cultuurdeelname onder volwassenen vanaf 40 jaar concludeerde dat cultuurdeelname een effectieve methode kan zijn om gezondheid te behouden en te bevorderen (Viola et al., 2024).

Verder is er aandacht geweest voor een mogelijke relatie tussen deelname aan kunst en cultuur en het welzijn van migranten. Gebaseerd op longitudinale nationale paneldata van het Verenigd Koninkrijk en Duitsland concludeert een studie dat de welzijnskloof tussen inwoners met en zonder een migratieachtergrond kleiner is naarmate mensen met een migratieachtergrond meer deelnemen aan culturele activiteiten (Giovanis, 2021).

Een recente panelstudie onder 5.000 Deense inwoners toetste de relatie tussen meer frequente deelname aan culturele activiteiten en depressie – onderzoekers concludeerden dat vaker deelnemen aan culturele activiteiten gerelateerd is aan minder depressie (incidentele depressieve gevoelens maar ook meer aanhoudende depressie-symptomen) en hoger mentaal welzijn. Er is ook onderzoek naar welzijn en kunst & cultuur onder de Nederlandse bevolking. Zo toonde een studie onder 470 Nederlandse ouderen die deelnamen aan een kunst gerelateerde activiteit aan dat zij naderhand meer positieve emoties ervaren (Groot et al, 2021).

Belangrijk om te vermelden bij al deze bevindingen is dat onderzoekers een aantal kanttekeningen plaatsen bij hun conclusies. Zo is het bijvoorbeeld soms onduidelijk welke soort culturele activiteiten het meeste bijdragen aan welzijn en welke aspecten van welzijn het meest bevorderd worden. Verschillende studies kunnen verschillende uitkomsten hebben. Sommige studies laten bijvoorbeeld effecten zien op mentale gezondheid, maar niet op fysieke gezondheid; andere juist andersom. Ook kan het verschillen voor welk mechanisme er meer robuust bewijs is – komt verhoogd welzijn door meer sociale interactie tijdens culturele activiteiten, en/of ontstaat verhoogd welzijn door het ervaren van meer positieve emoties bij culturele activiteiten? Verder is het zeer lastig om duidelijke causale verbanden aan te tonen, al zijn er ondertussen meerdere longitudinale onderzoeken die sterk suggereren dat er in ieder geval deels een causaal effect is van cultuur op welzijn. Andersom speelt ook mee dat mensen die meer welzijn ervaren eerder geneigd zijn om deel te nemen aan culturele activiteiten. De enige manier om een duidelijker beeld te krijgen van hoe de relatie tussen kunst en cultuur enerzijds en welzijn anderzijds precies in elkaar zit, is om deze te blijven onderzoeken, en steeds weer het bewijs te evalueren.

2.2 Bevindingen over welzijn en museumbezoek

In het grootschalige literatuuronderzoek van de WHO is ook een aantal publicaties opgenomen die in het bijzonder van toepassing zijn op musea. Zo blijkt er bijvoorbeeld een beschermende werking te zijn van museumbezoek op de ontwikkeling van dementie bij mensen boven de 50 jaar (Fancourt, Steptoe, & Cadar, 2018), en heeft museumbezoek (samen met podium- en filmbezoek) een remmende werking op cognitieve achteruitgang bij

ouderen in het algemeen (Fancourt & Steptoe, 2018). Deze twee bevindingen zijn gebaseerd op longitudinale data van meer dan 3.000 mensen over een periode van 10 jaar onder de Engelse bevolking. Een ander longitudinaal onderzoek uit Zweden, waarbij meer dan 10 duizend mensen waren gevolgd over een periode van 14 jaar, toonde aan dat mensen die vaker een museum bezochten een lager sterfterisico hadden (Konlaan, Bygren, & Johansson, 2000). Onderzoek naar een specifiek therapeutisch programma voor eetstoornissen onder 78 Canadese patiënten toonde aan dat een museumbezoek als onderdeel van de behandeling positief bijdroeg aan de gemoedstoestand (Thaler et al., 2017). Daarnaast bleek deelname aan activiteiten van musea een positief effect te hebben op onder andere zelfwaardering (ervaren trots), zelfvertrouwen, creativiteit en ervaren welzijn van mensen met verslavingsproblematiek (Morse, Thomson, Brown & Chatterjee, 2015).

Naast de potentie van museumbezoek om bij te dragen aan de beheersing en behandeling van bepaalde gezondheidsklachten en ziekten (Thema 2 van de WHO uit kader 2.1), is er ook bewijs voor meer algemene positieve effecten van musea op welzijn (Thema 1 van de WHO uit kader 2.1). Als onderdeel van een interventie genaamd "Museum op recept" in Engeland, werd het effect van museumbezoek bij 115 ouderen tussen de 65 en de 94 jaar onderzocht. Tijdens deze museumbezoeken kregen de deelnemers onder andere een rondleiding en werden er interactieve elementen opgenomen in het programma. De deelnemende mensen ervoeren na de interventie meer positieve emoties dan voor de interventie, bijvoorbeeld wat betreft opgewektheid. De onderzoekers concluderen dat museumbezoek kan bijdragen aan het welzijn van ouderen (Thomson, Lockyer, Camic & Chatterjee, 2018).

Niet alleen ouderen profiteren van een museumbezoek, ook kinderen kunnen positieve effecten ondervinden. Zo toonde een studie van een interactieve tentoonstelling in een wetenschapsmuseum aan dat deze kon bijdragen aan het oplossingsvermogen van kinderen van ruimtelijke puzzels, door bepaalde interacties tussen ouder en kind aan te moedigen (Polinsky, Perez, Grehl, McCrink, 2018).

Naast de eerdergenoemde publicaties die zijn opgenomen in het overzicht van de WHO, zijn er meer studies die bewijs leveren voor de positieve effecten van musea. Zo concludeerde een meer recent overzicht van de literatuur ook dat museumbezoek gerelateerd is aan hoger welzijn (Dragija & Jelincic, 2022). Deze onderzoekers concludeerden verder dat het belangrijk is dat musea ondersteund worden door beleid om hun potentiële positieve welzijnseffecten verder te realiseren.

Een andere recente studie onder 14 duizend Deense inwoners vanaf 15 jaar toonde verder aan dat onder andere ervaren gezondheid hoger is bij mensen die vaker een museum bezoeken (en andere soorten cultuurbezoek; Jensen, Folker, Lindström & Ekholm, 2023). De onderzoekers verklaarden dat dit effect mede tot stand zou komen omdat een cultuurbezoek vaak samengaat met sociale interactie en gevoelens van samenhang. Het bevordert sociale connectie en kan juist gevoelens van eenzaamheid beperken. Engelse onderzoekers kwamen tot een vergelijkbare conclusie op basis van een longitudinale studie onder oudere inwoners van het Verenigd Koninkrijk; onder andere museumbezoek is gerelateerd aan ervaren welzijn, en deze relatie wordt sterker bij meer frequent bezoek (Tymoszuk et al., 2020).

Ook buiten Europa heeft onderzoek een link tussen museumbezoek en welzijn aangetoond. Bijvoorbeeld een Taiwanese studie onder meer dan 2.000 personen waaruit blijkt dat mensen die vaker musea bezochten een hogere tevredenheid met het leven ervoeren (Lee, Lin & Hung, 2021). Deze relatie werd onder meer verklaard omdat mensen die vaker musea bezochten ook vaker sociale interacties ervoeren – dit effect was het sterkst onder oudere vrouwen, maar ook aanwezig bij andere groepen.

2.3 Impact en maatschappelijke waarde van musea en cultuur

Impact volgens de museale waarden

Musea hebben op verschillende manieren impact – welzijn bevorderen is hier één van. Een kader dat eerder ontwikkeld is in opdracht van de Museumvereniging zijn de museale waarden (Van der Horst, de Groot & Lagendijk, 2011). Hierbij wordt de impact en waarde van musea uitgedrukt in de belevingswaarde, de verbindende waarde, de collectiewaarde, de economische waarde en de educatieve waarde. De **belevingswaarde** wordt beschreven als de intrinsieke waarde die musea bijdragen door plekken te zijn waar bezoekers bezinning, verwondering, verbazing en ontroering kunnen ervaren. De **verbindende waarde** van musea uit zich in het samenbrengen van verschillende groepen in de samenleving, door bijvoorbeeld debat en dialoog over actuele thema's mogelijk te maken, of een netwerk van vrijwilligers en vrienden(verenigingen) te vormen die via de musea verbonden zijn. Met de **educatieve waarde** wordt de bijdrage van musea bedoeld aan de ontwikkeling van zowel kinderen (als onderdeel van een educatief schoolbezoek), jongeren (als onderdeel van een maatschappelijke stage), als volwassenen (een wetenschapper die de collectie onderzoekt).

Het eerdergenoemde onderzoek naar de welzijnseffecten van cultuurbezoek sluit op verschillende manieren aan bij deze museale waarden. Zo toont onderzoek bijvoorbeeld aan dat de beleving van cultuur positieve emoties oproept (belevingswaarde). Daarnaast verklaren onderzoekers verhoogd welzijn mede door de sociale interacties die mensen ervaren bij een cultuurbezoek (verbindende waarde).

Daarnaast is er de **collectiewaarde**, ofwel het museum als schatkamer, met objecten en verhalen die een lokale, regionale, nationale of internationale betekenis hebben, en verbonden zijn met onze geschiedenis en identiteit. Als laatste is er de **economische waarde**: de bijdrage die de musea leveren als toeristisch trekpleister, met de inkomsten die ze genereren, de werkgelegenheid in de sector en het verbeteren van de leefbaarheid in de omgeving van het museum.

Maatschappelijk baten van kunst en cultuur

Naast de museale waarden zijn er andere kaders om de impact en de uiteindelijke maatschappelijke toegevoegde waarde van cultuur en erfgoed in het algemeen in beeld te brengen. Deze onderzoekskaders worden gebruikt bij zogeheten maatschappelijke kosten-baten analyses (MKBA's), waarbij de maatschappelijke kosten van cultuur (voornamelijk investeringen in de vorm van subsidies) met de maatschappelijke baten in bredere zin worden vergeleken. Deze maatschappelijke baten gaan verder dan alleen de impact van cultuur, maar kijken meer kritisch naar de toegevoegde waarde die wordt gecreëerd door het bestaan en gebruik van cultuur. In Kader 2.2 en 2.3 staat een overzicht van de verschillende soorten baten die bij MKBA's van cultuur en erfgoed in beeld worden gebracht, van twee verschillende bronnen.⁴

We geven hier het voorbeeld van de vijf maatschappelijke baten zoals ontwikkeld en in eerder onderzoek toegepast door Atlas Research, en de maatschappelijke baten zoals voorgesteld in de leidraad voor het Sociaal Domein die is ontwikkeld voor de overheid. Inhoudelijk is er veel overlap tussen de twee indelingen – ook is er overlap met de impact van musea zoals beschreven volgens de museale waarden en deze verschillende maatschappelijke baten. Het onderzoekskader van Atlas Research (Kader 2.2) is ontwikkeld om de maatschappelijke baten te kwantificeren en te monitiseren – ook de “zachtere” waarden

⁴ De maatschappelijke baten van cultuur en erfgoed zijn gebaseerd op verschillende MKBA's over cultuur en erfgoed die uitgevoerd zijn door verschillende onderzoekers. De baten die Atlas Research telt (Kader 2.1) zijn ook opgenomen in het overzicht van Kader 2.2. Er is inhoudelijk sterke overlap tussen de twee, maar de indeling en benoeming van de baten verschilt.

die lastiger in euro's zijn uit te drukken – en deze te vergelijken met cultuursubsidies (de maatschappelijke kosten).

Kader 2.2 Maatschappelijke baten van cultuur en erfgoed I

Indeling baten volgens de vijf maatschappelijke waarden van cultuur (o.a. Marlet & Poort, 2011):

- Werkelijke gebruik van cultuur:
 - 1. **Gebruikswaarde:** Het plezier dat mensen ontleen aan cultuurbezoek, uitgedrukt door het berekenen van het consumentensurplus.
- Bestaan van cultuur, los van werkelijke gebruik:
 - 2. **Optiewaarde:** De waarde van de optie om gebruik te kunnen maken van cultuur, uitgedrukt in de hogere huizenprijzen die betaald worden in de buurt van culturele voorzieningen.
 - 3. **Bestaanswaarde:** De waarde van cultuur voor de vorming van lokale identiteit en trots. Uitgedrukt in wat mensen er voor over hebben om te zorgen dat kunst en cultuur blijven bestaan.
- Indirecte effecten:
 - 4. **Economische waarde:** Werkgelegenheidseffecten en toerisme, uitgedrukt in producentensurplus en *extra* opbrengsten door bestedingen van toeristen.
 - 5. **Sociale waarde:** Het effect van cultuur op productiviteit, leefbaarheid, gezondheid, etc. Uitgedrukt in baten van educatief schoolbezoek aan culturele instellingen (lagere schooluitval, kleinere kans op werkloosheid, hogere productiviteit).

In eerder onderzoek zijn de vijf maatschappelijke waarden voor zover mogelijk berekend voor 773 musea⁵ in Nederland (Marlet, Poort, & Woerkens, 2011). De totale waarde van de Nederlandse musea is destijds ingeschat op 6,4 miljard euro, wat overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van ongeveer 370 miljoen euro. De subsidiebedragen die jaarlijks vanuit de overheid (die ongeveer even hoog waren) naar de musea gaan, zijn daarmee te

⁵ Dit was destijds het aantal musea dat door CBS meegenomen werd in hun jaarlijkse onderzoek onder Nederlandse musea.

rechtvaardigen. Meer recentelijk zijn de vijf maatschappelijke waarden van een groep van 12 samenwerkende musea in de regio Gooi- en Vecht geïnventariseerd (Blaker, Burema & Poort, 2023). De baten van de musea voor de regio waren daarbij vele malen hoger dan de kosten in de vorm van ontvangen subsidies van gemeente en provincie.

Kader 2.3 Maatschappelijke baten van cultuur en erfgoed II

Indeling baten volgens de leidraad MKBA Sociaal Domein (Koopmans et al., 2016):

- **Baten voor eigenaren/exploitanten**
 - Beleving eigenaren
 - Financiële opbrengsten afkomstig van bezoekers
- **Baten voor bewoners en bedrijven in de directe omgeving**
 - Beleving
 - Optiewaarde
- **Baten voor toeristen en bezoekers**
 - Consumentensurplus
 - Verervingswaarde: waarde van gebruik door toekomstige generaties
- **Bestedingseffecten**
 - Extra economische activiteit
- **Bestaanswaarde**
 - Waarde los van gebruik
- **Leefbaarheidsbaten in de omgeving:**
 - Minder criminaliteit

Om de totale maatschappelijke baten van musea te berekenen als onderdeel van een MKBA zijn meer gegevens nodig dan dat we voor dit onderzoek verzamelen. Het in kaart brengen van alle maatschappelijke baten van de Groningse musea en deze tegenover de maatschappelijke kosten zetten, valt buiten de scope van dit onderzoek. We kunnen echter wel, op basis van de Groningse museumcijfers in het volgende hoofdstuk, een deel van de impact die deze musea hebben in kaart brengen. Die impact van de Groningse musea bespreken we in het laatste hoofdstuk van dit rapport, dat we afsluiten met terugkoppeling naar de museale waarden.

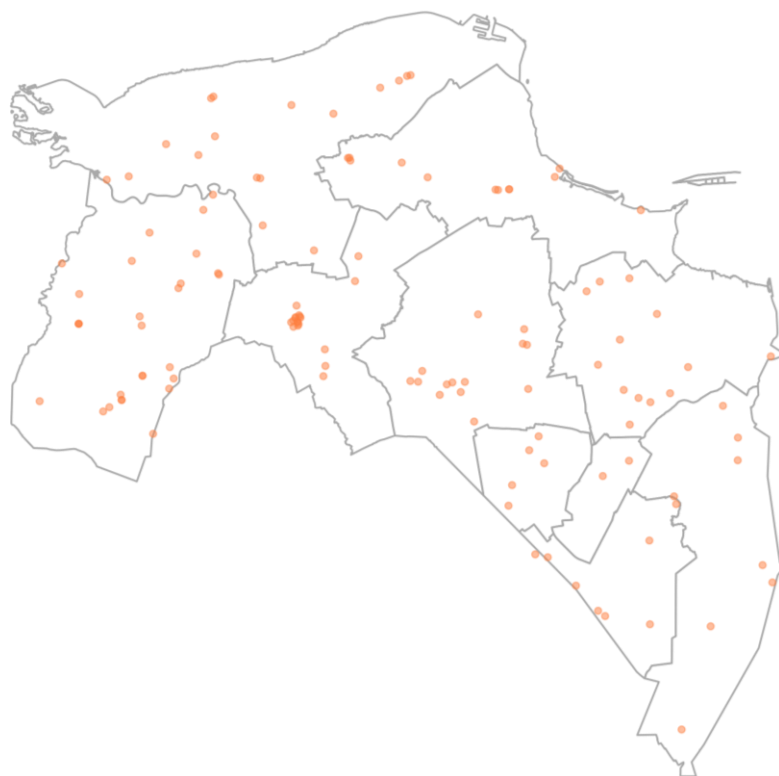
3 Groningse Museumcijfers

Elk jaar verzamelen het CBS en de Museumvereniging gegevens bij honderden musea in Nederland om een beeld te krijgen van de museumsector. Hier vallen slechts 21 Groningse musea onder, waardoor er een beperkt beeld wordt geschetst van de gehele museumsector in de provincie. Met dit onderzoek trachten we een overzicht te geven van zoveel mogelijk musea in de provincie (zie Bijlage 1 voor een overzicht), inclusief de kleinere die in de landelijke publicaties buiten beeld vallen. Alle cijfers hebben betrekking op het peiljaar 2023 tenzij expliciet anders vermeld.

3.1 Overzicht musea

Het beginpunt van dit onderzoek zijn de 124 musea of museumorganisaties die bekend zijn bij de Coöperatie Sterke Musea Groningen, verspreid over de hele provincie (Figuur 3.1).

Figuur 3.1 Overzicht van alle 124 bekende museumorganisaties in de provincie Groningen

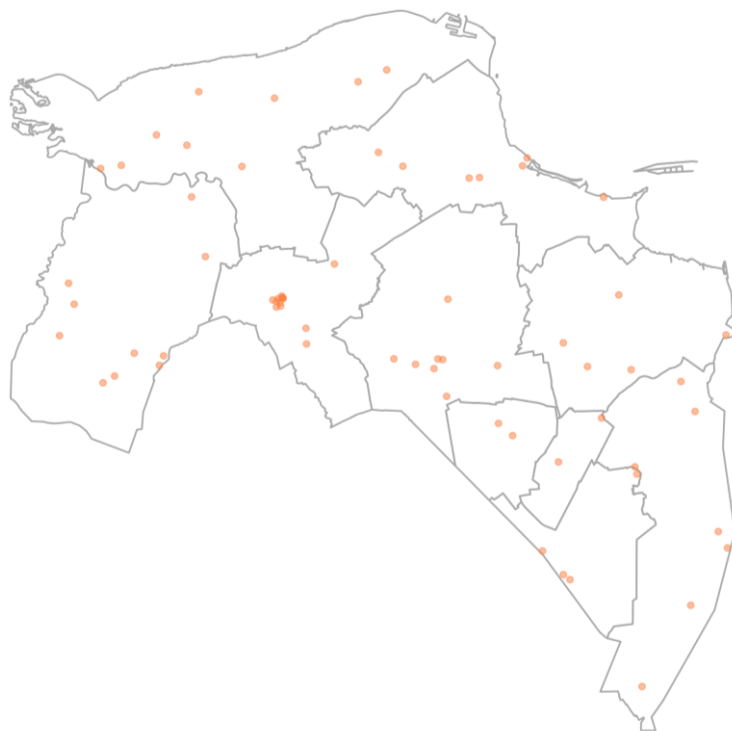

De tweede stap is om gegevens te verzamelen van zoveel mogelijk van de 124 Groningse musea die bekend zijn bij de coöperatie. Gegevens zijn gezocht in meerdere bronnen:⁶

- 1) Een online enquête die is uitgezet voor dit onderzoek naar alle musea⁷
- 2) Een eerder uitgevoerde enquête van de Coöperatie Sterke Musea Groningen
- 3) Het Museana Benchmarksysteem van de Museumvereniging
- 4) Jaarverslagen van musea
- 5) Websites van musea en nieuwsberichten

Uiteindelijk is een dataset met 67 musea gemaakt waarop de analyses in dit hoofdstuk gebaseerd zijn.⁸ Deze musea liggen verspreid door de gehele provincie (Figuur 3.2).

Figuur 3.2 Overzicht van alle Groningse musea in het onderzoek

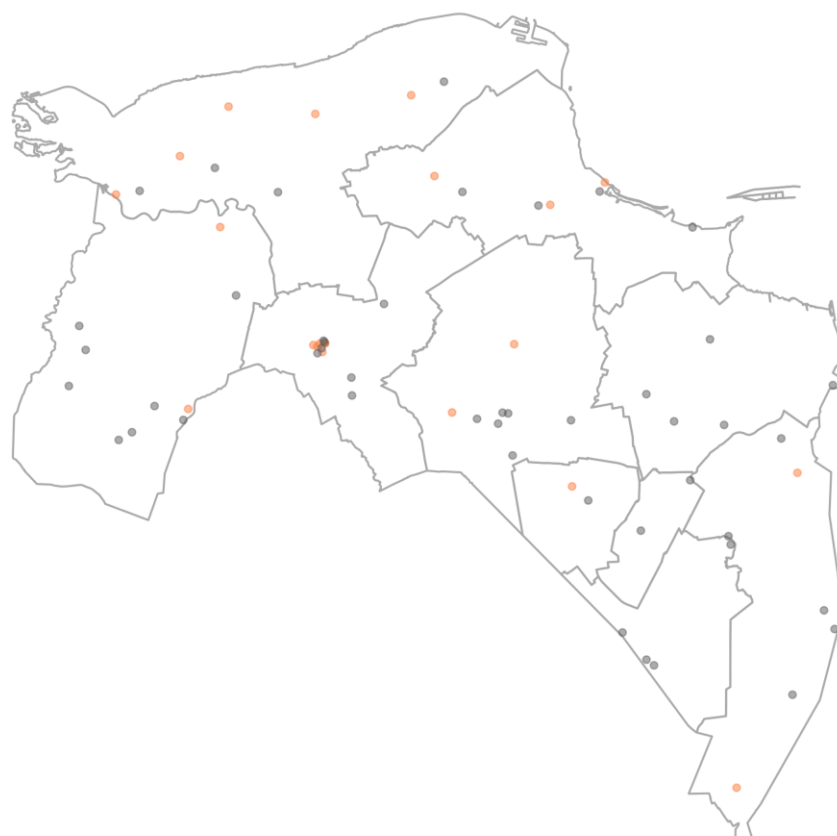
⁶ Alle cijfers uit de genoemde bronnen hebben betrekking op het jaar 2023. Een enkele keer zijn cijfers uit 2024 meegenomen indien dit de enige beschikbare gegevens waren.

⁷ In onze enquête zijn vragen gesteld over museumbezoek, financiën, educatieve programma's, personeel en vrijwilligers, en energiegebruik. Het thema energiegebruik wordt niet uitgelicht in dit hoofdstuk omdat de respons op deze vragen zeer laag was, en de gewenste gegevens niet elders op te zoeken waren (andere enquêtes, jaarverslagen).

⁸ De selectie van 67 musea bestaat uit musea die in minstens één van de volgende categorieën vallen: lid van de Coöperatie Sterke Musea Groningen, opgenomen in het Museumregister, lid van de Museumvereniging, opgenomen in de museale bezoekcijfers van de provincie Groningen. Daarnaast zijn musea opgenomen die gegevens hebben ingevuld bij de enquête eerder uitgezet door de coöperatie of opnieuw uitgezet voor dit onderzoek.

De term "museum" is geen beschermde titel in Nederland. Een deel van de musea in dit onderzoek zijn geregistreerde musea, andere zijn dit (nog) niet. In de provincie zijn momenteel 21 musea die in het Museumregister staan en/of die lid zijn van de Museumvereniging; deze worden in dit rapport verder beschreven als de geregistreerde musea in de provincie.⁹ De overige musea in dit onderzoek zijn (nog) niet geregistreerd of lid van de Museumvereniging. In de komende paragrafen maken we op een aantal punten onderscheid tussen de cijfers van de geregistreerde en ongeregistreerde musea.

Figuur 3.3 Aantal musea met beschikbare gegevens (oranje is geregistreerd, grijs niet)

⁹ Van deze 21 staan er 20 in het Museumregister. Eén aanvullend museum is meegeteld, dat wel lid is van de Museumvereniging, maar (nog) niet in het Museumregister is opgenomen.

De verdeling van de musea per gemeente in dit onderzoek staat in Tabel 3.1. In de eerste kolom staat de verdeling van alle 124 musea die bekend zijn bij de coöperatie¹⁰ over de verschillende Groningse gemeenten. Daarnaast staat de verdeling van de 67 musea waarvoor aanvullende gegevens verzameld zijn, en als laatste staat het aantal geregistreerde musea per gemeente. De gemeente Groningen heeft het hoogste aantal geregistreerde musea en musea waarvoor gegevens zijn gevonden in dit onderzoek. Westerkwartier valt op omdat er veel museumorganisaties bekend zijn in deze gemeente bij de coöperatie – er zijn echter van veel van deze organisaties geen gegevens beschikbaar voor verder onderzoek.

Tabel 3.1 Aantal musea per gemeente in het huidige onderzoek

Gemeente	Aantal musea	Aantal musea in onderzoek	Aantal geregistreerde musea
Eemsdelta	12	7	3
Groningen	18	13	6
Het Hogeland	17	9	5
Midden-Groningen	14	8	2
Oldambt	13	5	0
Pekela	2	2	0
Stadskanaal	7	4	0
Veendam	5	2	1
Westerkwartier	28	10	2
Westerwolde	8	7	2
Totaal	124	67	21
Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Atlas Research/Coöperatie Sterke Musea Groningen			

De 67 musea waarvoor gegevens verzameld zijn, hebben verschillende hoofdthema's. De meeste zijn cultuurhistorische musea (52 musea), waarbij de geschiedenis van een bepaald onderwerp aan bezoekers wordt getoond. Daarnaast zijn er negen kunstmusea en vier musea met als hoofdthema "bedrijf, wetenschap en techniek". Als laatste zijn er twee

¹⁰ Een paar musea die op de adressenlijst van de coöperatie staan, zijn uitgesloten van dit overzicht omdat ze 1) nog in voorbereiding zijn en nog geen adres hebben om op de kaart te tonen, of 2) in voorbereiding waren maar het project gestopt of elders (buiten de provincie) gerealiseerd is.

botanische tuinen. Belangrijk om te vermelden is dat veel musea naast een hoofdthema ook andere thema's hebben – bijvoorbeeld musea met geschiedenis als hoofdthema maar die ook kunst tonen.

In de volgende paragrafen geven we een overzicht van de Groningse museumsector op basis van de **67 musea** in de provincie waarvoor gegevens gezocht zijn. Het verschilt per onderwerp van hoeveel musea gegevens beschikbaar zijn – dit wordt telkens in de desbetreffende paragraaf toegelicht. We brengen de Groningse museumsector in beeld aan de hand van de bezoeken, het personeel en de vrijwilligers, de educatieve functie van musea, en de museumfinanciën.

3.2 Museumbezoek

Voor 57 van de musea in de provincie Groningen is een bezoekcijfer gevonden in één van de bronnen. Vier van de 67 onderzochte musea waren in 2023 niet actief en ontvingen dus geen bezoek, bijvoorbeeld door een verbouwing of omdat ze in de opstartfase verkeerden. De overige musea in de selectie waren wel actief in 2023 en hebben bezoek ontvangen, maar de omvang daarvan is onbekend.

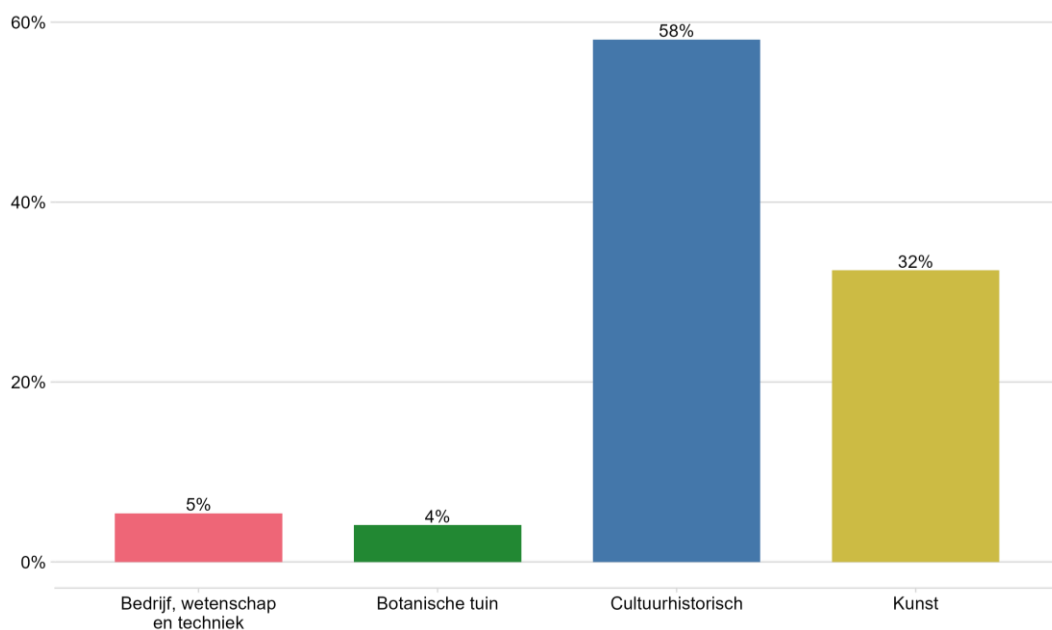
Tabel 3.2 Bezoeken per gemeente en in de gehele provincie (op basis van 57 musea)

Gemeente	Aantal bezoek
Eemsdelta	40.080
Groningen	464.283
Het Hogeland	82.583
Midden-Groningen	152.916
Oldambt	4.335
Pekela	3.200
Stadskanaal	29.244
Veendam	26.326
Westerkwartier	70.633
Westerwolde	64.966
Totaal provincie	938.566
Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Atlas Research/Coöperatie Sterke Musea Groningen	

Op basis van deze 57 musea met een bezoekerscijfer komt de schatting van het aantal jaarlijkse bezoeken uit op bijna **939 duizend**. Ongeveer de helft gaat naar de (grotere) musea in de hoofdstad en de andere helft verspreidt zich over de andere gemeenten in de provincie (Tabel 3.2). Het totaal van 939 duizend is een onderschatting van het werkelijke aantal bezoeken dat in een jaar aan de Groningse musea wordt afgelegd, omdat voor een deel dus geen cijfers bekend zijn.

De meeste museumbezoeken (58%) gaan naar de 52 cultuurhistorische musea in de provincie (Figuur 3.4). Er gaan echter ook veel bezoeken naar de negen kunstmusea. Slechts 13% van de musea in de provincie valt onder het hoofdthema kunstmuseum (6 van de 57), maar deze kleine groep is goed voor bijna een derde van de museumbezoeken (32%). Dat kunstmusea relatief veel bezoeken trekken, is iets wat ook als conclusie terugkomt in de jaarlijkse nationale *Museumcijfers*.

Figuur 3.4 Aandeel (%) bezoeken naar hoofdthema musea

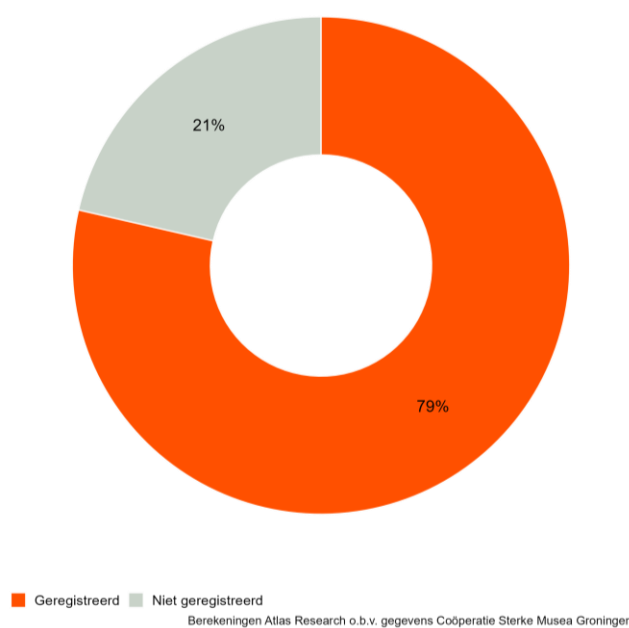

Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Coöperatie Sterke Musea Groningen

Gemiddeld zijn er jaarlijks ongeveer 16 duizend bezoeken per museum. De bezoekerscijfers per museum verschillen echter enorm, gezien de variatie van musea in de provincie. De kleinste musea ontvangen jaarlijks minder dan duizend bezoeken, terwijl er ook musea zijn die tienduizenden of zelfs honderdduizenden bezoeken ontvangen. De 21 geregistreerde musea in de provincie zijn samen goed voor 79% van het bekende bezoek, en de 36 ongeregistreerde

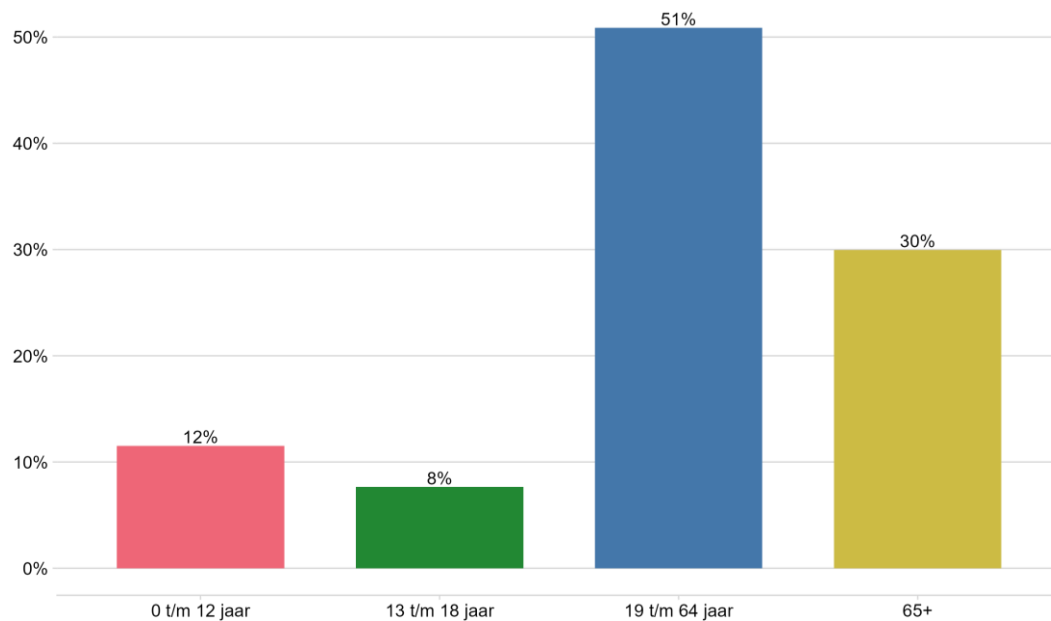
musea voor 21% van het bekende bezoek (Figuur 3.5). Samengenomen zijn de publiekstrekkers dus voornamelijk de geregistreerde musea en de kunstmusea, maar ook de overige kleinere musea leveren samengenomen een belangrijke bijdrage aan het museumbezoek in de provincie.

Figuur 3.5 Aandeel (%) bezoeken naar registratie musea

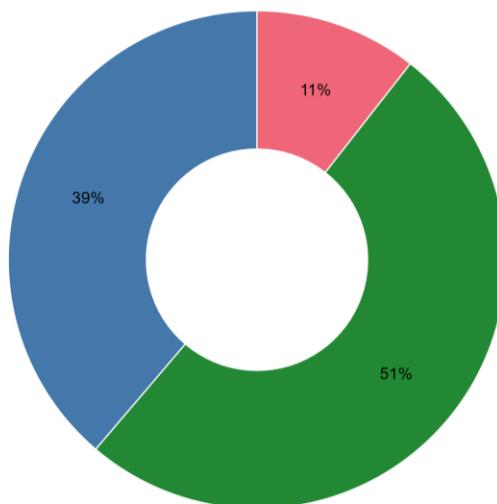
Mensen van alle leeftijden bezoeken de Groningse musea. Van alle jaarlijkse bezoeken komt naar schatting ongeveer een vijfde van minderjarigen, ongeveer de helft van volwassenen tot en met 64 jaar, en de overige 30% is 65 jaar en ouder (Figuur 3.6). Daarnaast komen de bezoekers van ver en dichtbij om te genieten van het Groningse museumaanbod. Op basis van bezoekgegevens aangevuld met inschattingen van de musea zelf, komt ongeveer de helft van de bezoeken van inwoners van de provincie; komt ongeveer 39% van inwoners uit andere Nederlandse provincies en komt ongeveer 11% uit het buitenland (Figuur 3.7). Er lijkt dus een mooie verdeling te zijn, waarbij het aanbod zowel aantrekkelijk is voor de bewoners van de provincie als voor toeristische bezoekers.

Figuur 3.6 Aandeel (%) museumbezoek naar leeftijdscategorie

Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Coöperatie Sterke Musea Groningen

Figuur 3.7 Aandeel (%) museumbezoek naar herkomst

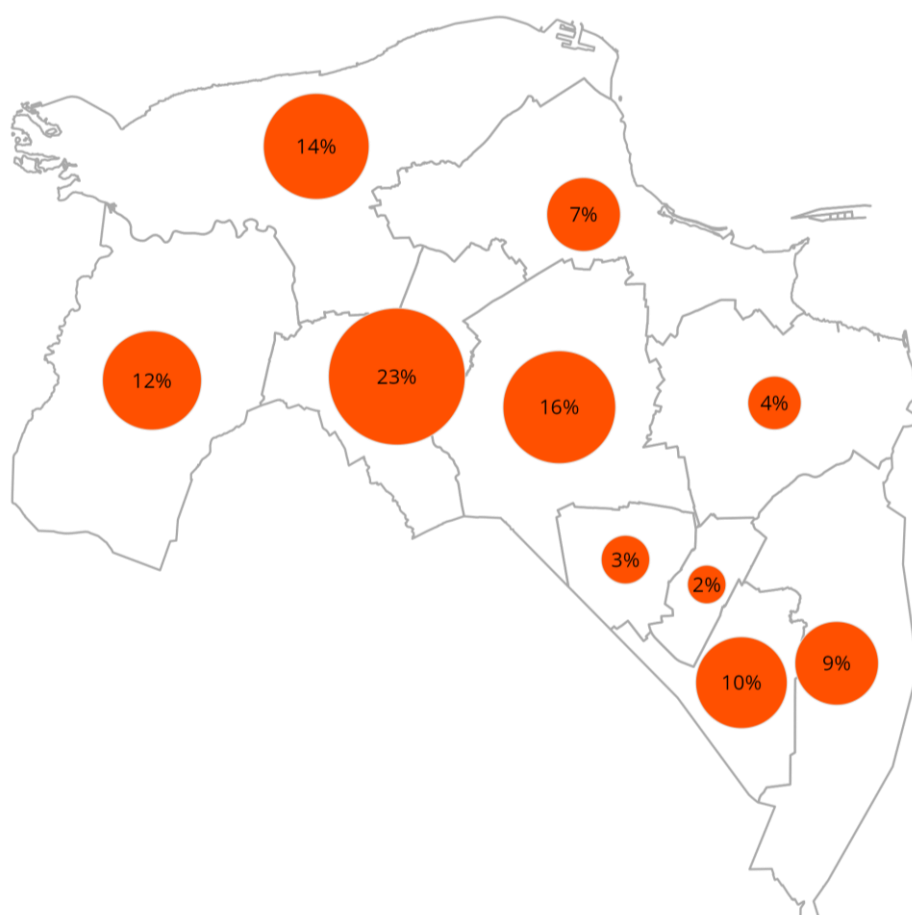

■ Buitenland ■ Groningen ■ Overig Nederland
 Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Coöperatie Sterke Musea Groningen

3.3 Personeel en vrijwilligers

De Groningse musea bieden plek aan naar schatting ruim **2.100 personen**¹¹ die er op betaalde en vrijwillige basis werkzaam zijn. Deze werkzame personen zijn te vinden in alle Groningse gemeenten, waarbij de meesten actief zijn in de gemeente Groningen, Midden-Groningen, Westerkwartier en Het Hogeland (Figuur 3.8). De schattingen over werkzame personen in deze paragraaf zijn gebaseerd op gegevens van 54 musea. Van de overige musea waren geen gegevens beschikbaar over personeel. Naar verwachting is het werkelijke aantal werkzame personen en fte's dus hoger – dit geldt voor betaalde werknemers en vrijwilligers.

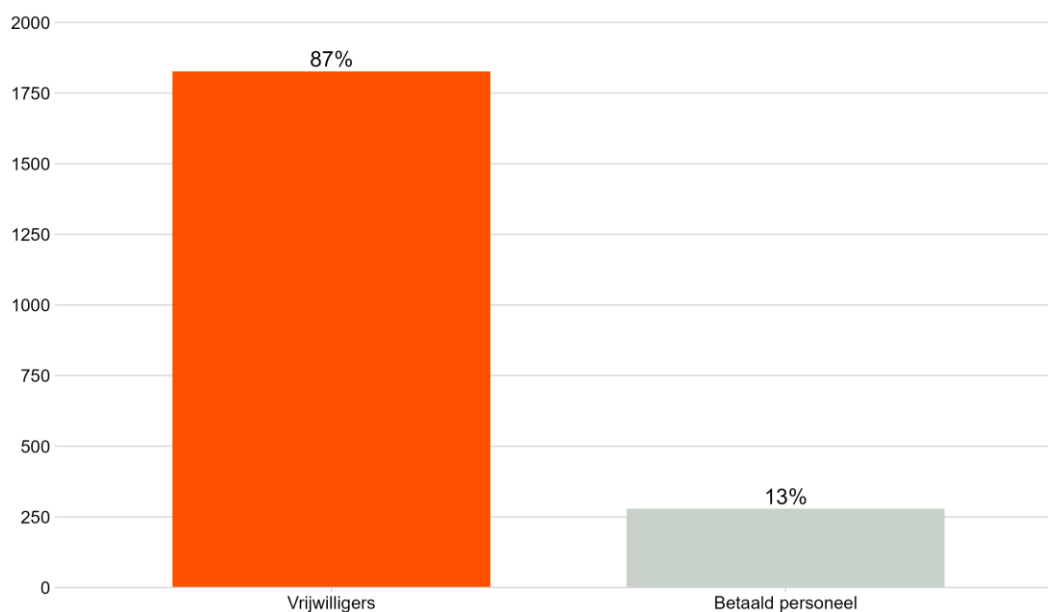
Figuur 3.8 Aandeel werkzame personen bij musea in de provincie Groningen per gemeente

¹¹ Schattingen zijn in deze paragraaf afgerond op honderdtallen (wanneer boven de 1.000) of op tientallen (wanneer onder de 1.000). Precieze cijfers zijn onbekend, dus schattingen zijn afgerond om schijnzekerheid te voorkomen bij het noemen van aantallen.

Het grootste gedeelte van de werkzame personen bij de Groningse musea doet dit op vrijwillige basis. Het gaat daarbij om ruim **1.800 vrijwilligers** (of 87% van het totaal; Figuur 3.9). Ongeveer **280 personen** zijn daarnaast werkzaam in loondienst of als zzp'er.

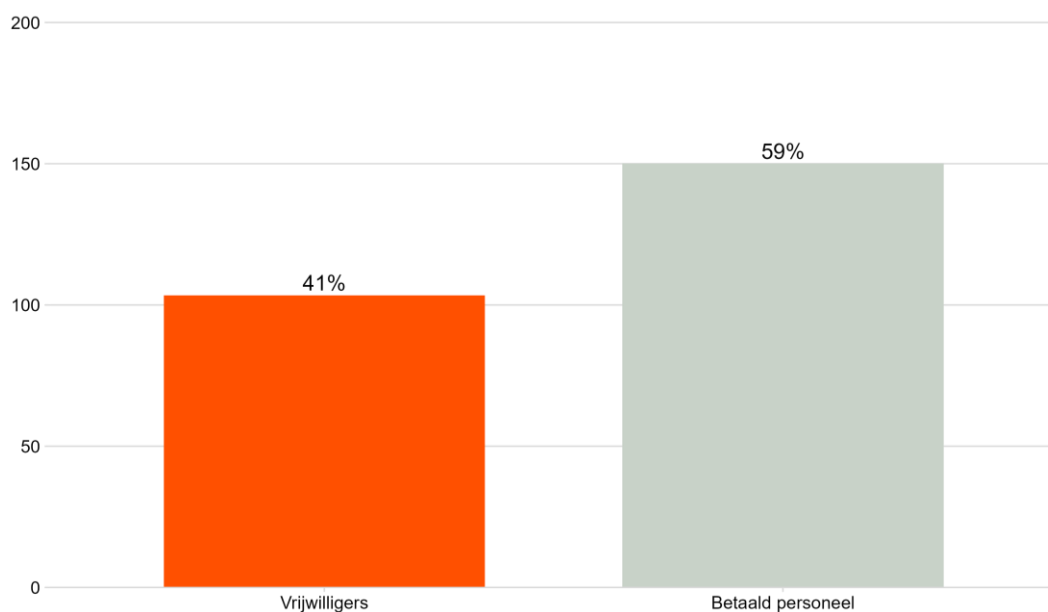
Figuur 3.9 Aantal en aandeel werkzame personen bij Groningse musea, betaald en vrijwillig

Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Coöperatie Sterke Musea Groningen

Wanneer we het totaal aantal werkzame personen (vrijwillig en betaald) vertalen naar een schatting van fte's of werkzame uren, komen we uit op het equivalent van meer dan **250 voltijdsbanen** dat jaarlijks in de musea wordt gestoken (Figuur 3.10). Hiervan is het grootste deel juist voor betaald personeel (59% van alle fte's). De musea steunen dus op een combinatie van betaald en vrijwillig werk, die beide cruciaal zijn voor de Groningse museumsector.

Figuur 3.10 Aantal fte betaald personeel en vrijwilligers bij Groningse musea

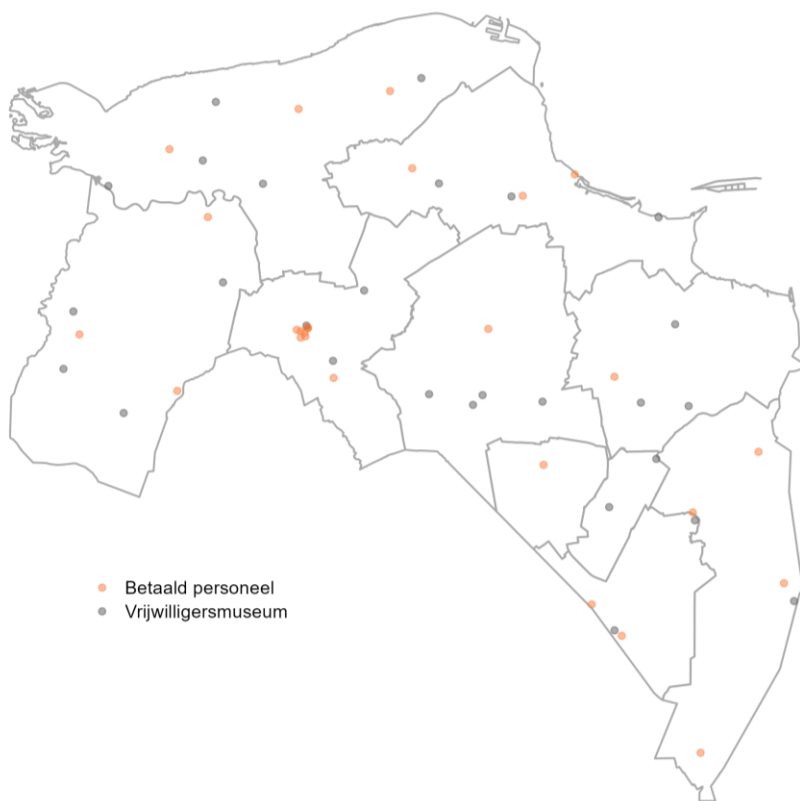

Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Coöperatie Sterke Musea Groningen

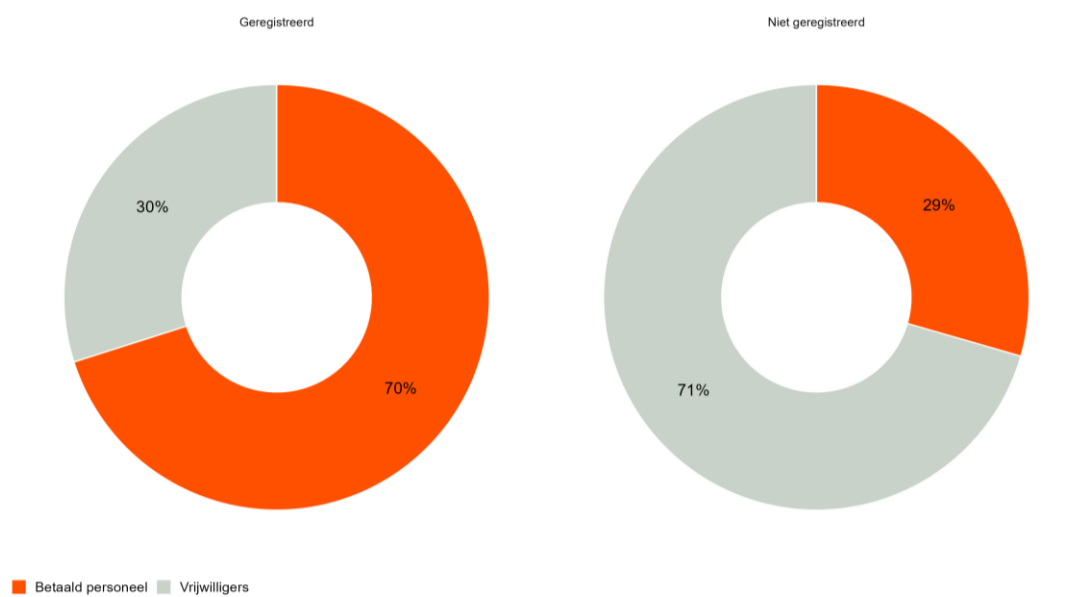
Sommige musea in de provincie zijn geheel afhankelijk van vrijwilligers, andere hebben (ook) betaald personeel in dienst. Bij de 54 musea waarvoor we personeelsgegevens hebben, is dit gelijk verdeeld: 50% draait volledig op vrijwillige krachten. Voor de musea met betaald personeel zijn vrijwillige krachten echter ook van groot belang – de meeste maken gebruik van een combinatie van vrijwillig en betaald werk. Slechts enkele musea hebben helemaal geen vrijwilligers. Op de kaart in Figuur 3.11 is de ligging van musea te zien waar betaald personeel in dienst is. Er is een concentratie van musea met betaald personeel in de gemeente Groningen, maar verspreid over de andere gemeenten zijn ook musea met betaalde werknemers te vinden.

Voornamelijk de (veelal kleinere) ongeregistreerde musea zijn afhankelijk van vrijwilligerswerk. Bij de niet-geregistreerde musea wordt 71% van de werkzame uren (fte) uitgevoerd door een vrijwilliger, en de rest door betaalde krachten. Daar tegenover staat dat bij de 21 geregistreerde musea juist 70% van de werkzame uren (fte) uitgevoerd wordt door een betaalde kracht (in dienst of als zzp'er), en de rest door vrijwilligers.

Figuur 3.11 Ligging van musea met enkel vrijwillig personeel en musea met (ook) betaalde medewerkers

Figuur 3.12 Aandeel (%) werkzame personen betaald en vrijwillig naar registratie musea

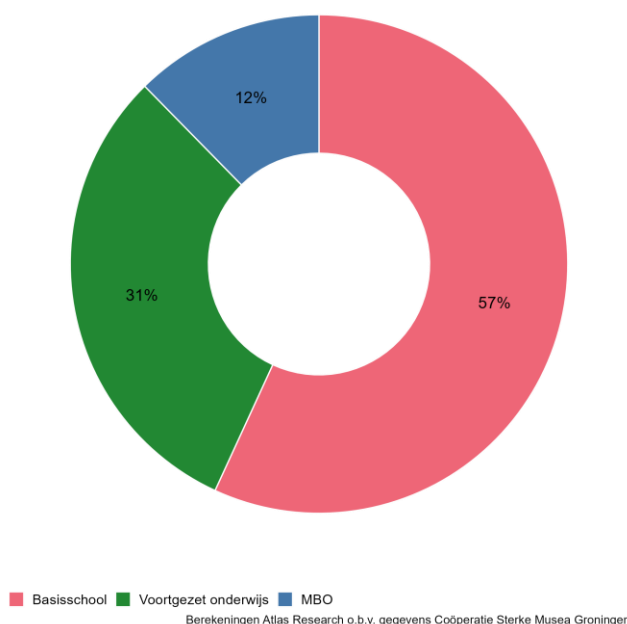

3.4 Educatie en activiteiten

Musea hebben vaak educatieve programma's waarbij leerlingen als onderdeel van een schoolbezoek naar het museum komen. Voor 65 Groningse musea zijn gegevens gevonden over schoolbezoeken. Een educatief schoolprogramma wordt door minstens 46 van deze musea (71%) aangeboden (voor zover bekend). Samengenomen zijn er in een jaar tijd bijna **27 duizend leerlingen** (basisonderwijs, voortgezet onderwijs en MBO) als onderdeel van een museumbezoek bij één van de Groningse instellingen uit ons onderzoek geweest.

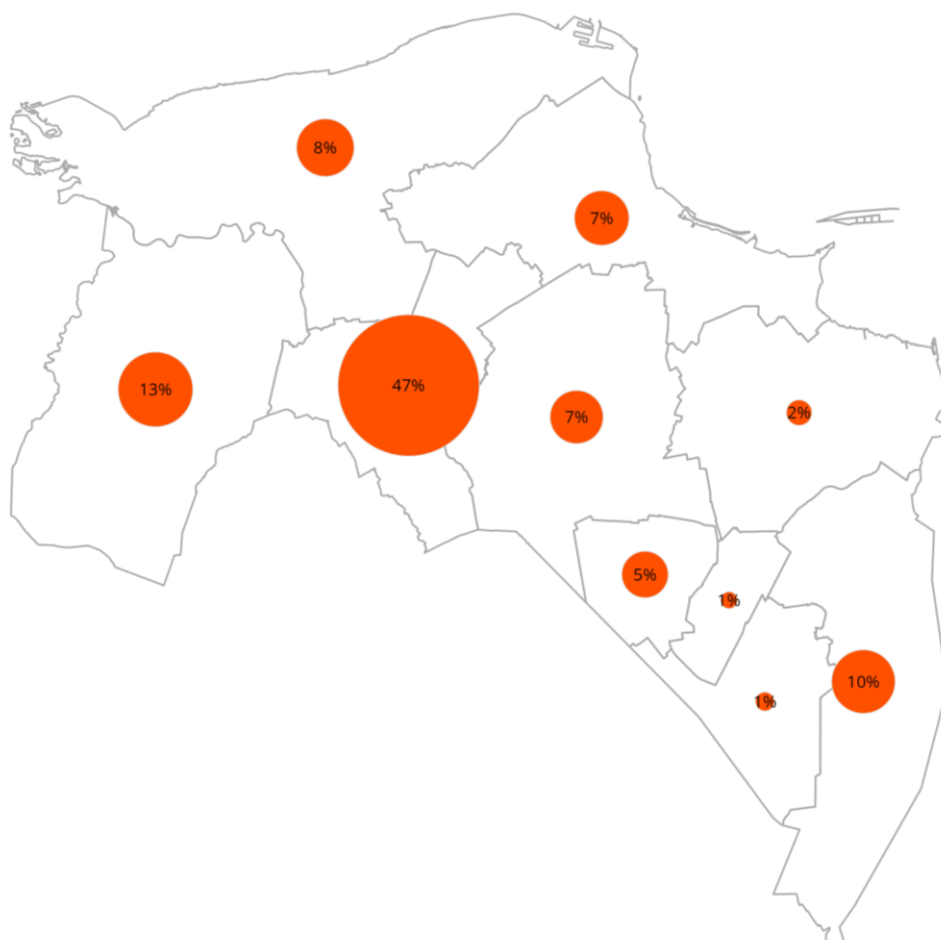
Het grootste gedeelte van het bezoek komt uit het basisonderwijs (57%), gevolgd door het voortgezet onderwijs (31%) en het MBO (12%), zie Figuur 3.13.¹² Daarnaast zijn er ook educatieve programma's voor studenten van het HBO en WO, en voor andere volwassenengroepen. Er zijn niet genoeg gegevens over bezoekaantallen van dergelijke programma's om een schatting te maken voor jaarlijks educatief bezoek voor volwassenen in de provincie.

Figuur 3.13 Verdeling schoolbezoeken (% van totaal) aan musea naar onderwijstype

¹² Deze verdeling is gebaseerd op gegevens van 45 musea waarvan het totaal aantal schoolbezoeken uitgesplitst kon worden naar onderwijstype. Voor de overige musea was alleen het totaal aantal schoolbezoeken bekend.

Figuur 3.14 Verdeling van de schoolbezoeken over de gemeenten in Groningen

3.5 Museumfinanciën

Voor dit onderzoek zijn cijfers over de museumfinanciën van 48 Groningse musea gevonden. Om zo accuraat mogelijk te zijn is voor de hoogte van de baten, lasten en subsidies verwezen naar de gepubliceerde jaarverslagen van de instellingen. Hier zijn nog enkele kanttekeningen bij, voornamelijk dat sommige instellingen anders omgaan met het rapporteren van baten en lasten van (meerjarige) projecten. Hierdoor kunnen we niet consistent onderscheid maken tussen financiën voor specifieke (meerjarige) projecten en voor de reguliere exploitatie. De baten en lasten betreffen dus de cijfers voor projecten en reguliere exploitatie samen.

De 48 musea waarvoor cijfers bekend zijn, genereren samen ruim **25 miljoen euro inkomsten** in een jaar, bestaande uit overheidssubsidies (13,9 miljoen euro) en eigen inkomsten (11,2 miljoen euro). Daarbij gaven deze musea gezamenlijk ook bijna **24,6 miljoen uit**, voor

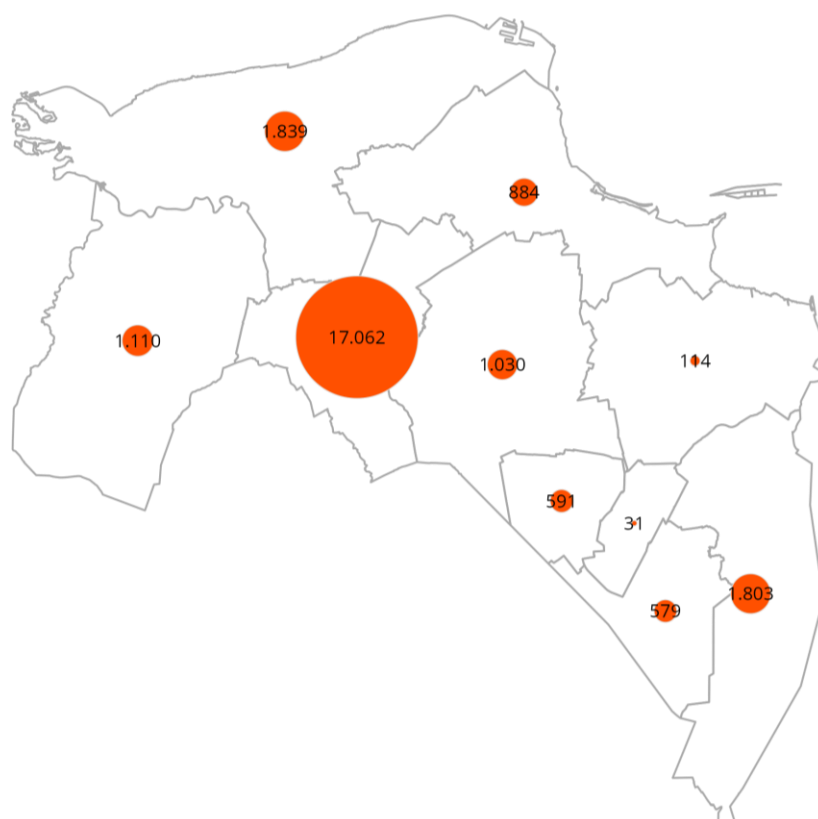
een groot deel aan personeels- en huisvestingskosten (gezamenlijk 14,6 miljoen euro), zie Tabel 3.3.

Tabel 3.3 Inkomsten en uitgaven van 48 musea

	Bedrag
Overheidssubsidies	€ 13,9 mln
Eigen inkomsten	€ 11,2 mln
Totale baten	€ 25,0 mln
Personeelskosten	€ 8,9 mln
Huisvestingskosten	€ 5,8 mln
Overige kosten	€ 10,0 mln
Totale kosten	€ 24,6 mln
Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Atlas Research/Coöperatie Sterke Musea Groningen	

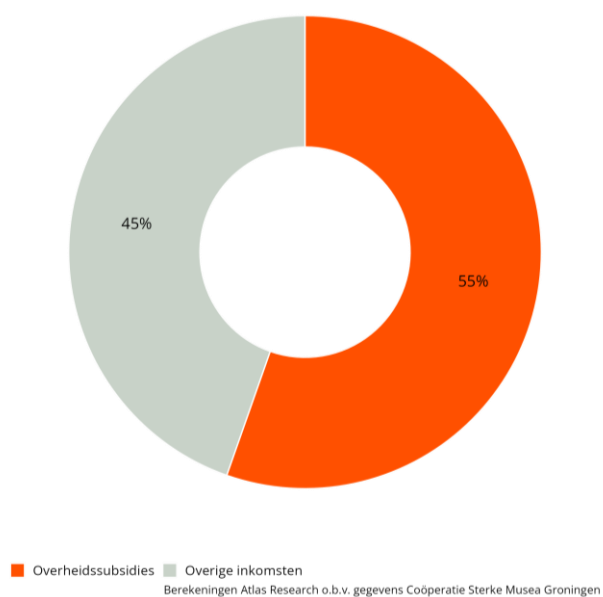
De inkomsten van de musea komen voor het grootste deel (ruim 17 miljoen euro of 68% van het totaal) van musea in de stad Groningen. De overige 7 miljoen euro inkomsten zijn verspreid over de musea in andere Groningse gemeenten (Figuur 3.15).

Figuur 3.15 Kaart met inkomsten verdeeld over gemeenten (in duizenden euro's)

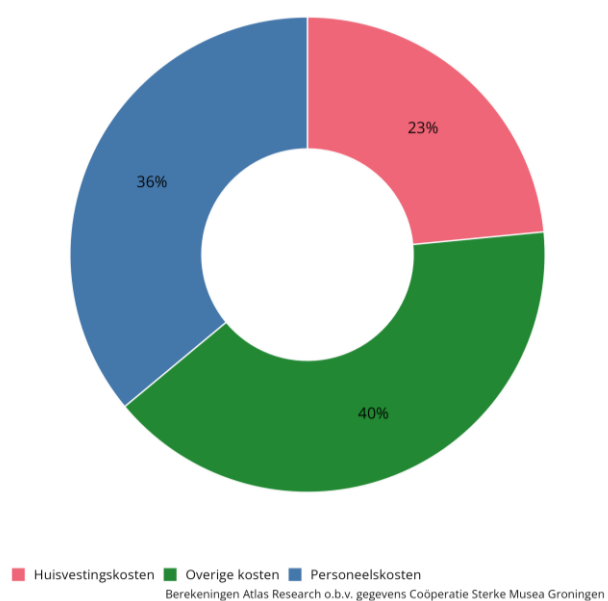
De Groningse musea ontvangen voor een deel overheidssubsidies en genereren voor een ander deel eigen inkomsten (Figuur 3.16). Onder de 48 musea waarvan financiële gegevens bekend zijn, komen **55% van de inkomsten uit overheidssubsidies** en **45% uit eigen inkomsten**. Eigen inkomsten bestaan uit bijvoorbeeld publieksinkomsten, giften en donaties, en omzet uit de museumhoreca of museumwinkel. Dat 55% van de museuminkomsten in de provincie uit overheidssubsidies komt, is waarschijnlijk een overschatting als we echt alle musea zouden meenemen. De 13 musea waarvoor gegevens gezocht maar niet gevonden zijn, bestaan waarschijnlijk uit instellingen die geen structurele subsidies ontvangen - anders waren er wel cijfers gepubliceerd in één van de onderzochte bronnen. Van deze groep is de verwachting dat er dus (voornamelijk) eigen inkomsten gegenereerd worden. Hetzelfde geldt voor de groep musea die bekend zijn bij de coöperatie, maar waar geen gegevens voor beschikbaar zijn. De ongesubsidieerde museumsector is minder zichtbaar omdat deze niet gebonden is aan het publiceren van jaarverslagen of ANBI-gegevens.

Figuur 3.16 Verdeling inkomsten per bron bij Groningse musea

Zoals eerder benoemd gaat een groot deel van de museale uitgaven naar personeels- en huisvestingskosten (Figuur 3.17). Het gaat om respectievelijk 36% en 23% van de totale uitgaven. De overige 40% gaat naar bijvoorbeeld aankoopkosten, tentoonstellingskosten, marketingkosten, kosten voor collectiebeheer, of overige organisatiekosten.

Figuur 3.17 Verdeling uitgaven per soort bij Groningse musea

Voor een bezoek aan een van de Groningse musea betalen mensen in de meeste gevallen entreekosten.¹³ Deze entreekosten dragen bij aan de eigen inkomsten die de musea genereren. Bij 55 van de musea zijn gegevens gevonden over entreekosten. Hiervan vraagt 80% (44 van de 55 musea) een entreprijs aan (een deel van) de bezoekers. De overige 20% is geheel gratis toegankelijk. Gemiddeld genomen (Tabel 3.4 – gemiddelden zijn inclusief museum waar entreekosten nul euro zijn) is de entreprijs voor volwassen bezoekers tot 65 jaar 5,71 euro. Dit is bijna gelijk aan de gemiddelde entreprijs voor bezoekers van 65 jaar en ouder. De gemiddelde entreprijzen voor minderjarigen liggen beduidend lager bij de Groningse musea.

Tabel 3.4 Gemiddelde entreprijs musea in Groningen per leeftijd

Leeftijd	Entreprijs
10 jaar	€2,16
15 jaar	€3,65
25 jaar	€5,71
66 jaar	€5,69

Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Coöperatie Sterke Musea Groningen

De entreprijzen bij de musea variëren tussen de 0 euro en de 20 euro per persoon. Bij de geregistreerde en (veelal) grotere musea liggen de entreprijzen hoger dan bij de (veelal) kleinere niet-geregistreerde musea (Figuur 3.18). De eigen inkomsten van de musea komen deels uit opbrengsten uit entree. Naar schatting is dat voor de Groningse musea jaarlijks ongeveer **6,8 miljoen euro**.¹⁴ Deze schatting is gebaseerd op de entreekosten van musea vermenigvuldigd met het aantal bezoeken, berekend per leeftijdsgroep. Daarnaast is rekening gehouden met een aandeel gratis bezoeken bij musea die meestal entreekosten hanteren.¹⁵ Voor de gehele provincie is de schatting van 6,8 miljoen euro aan entree-

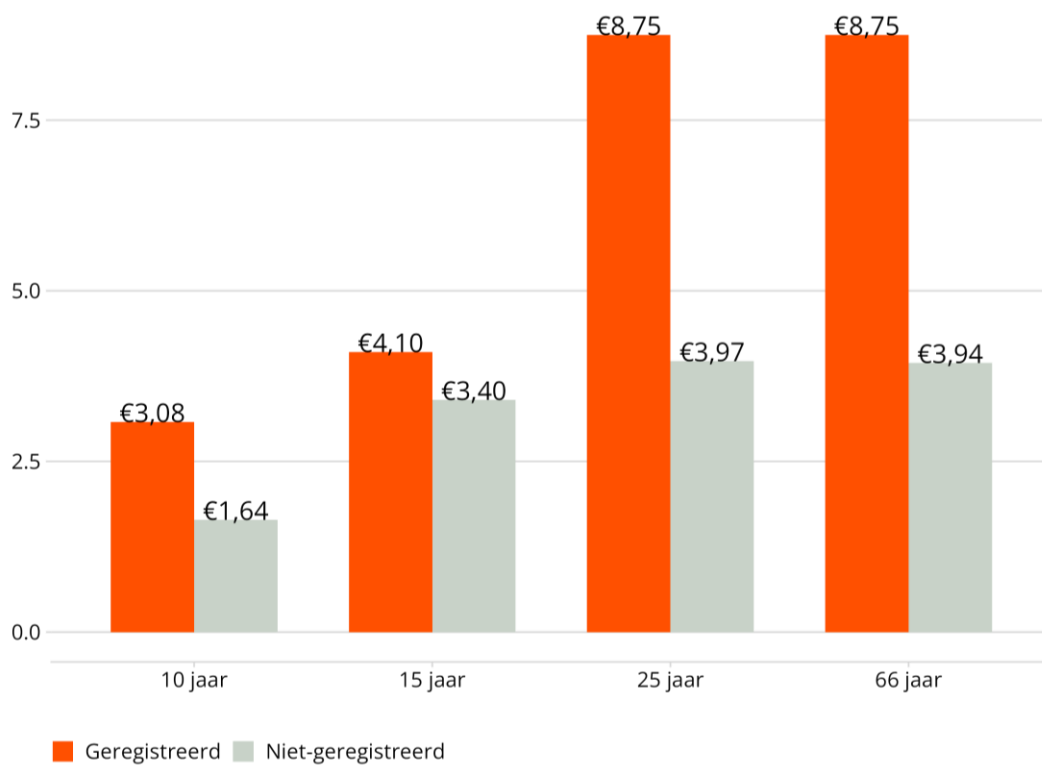
¹³ Alle entreekosten zijn inclusief btw, tenzij anders vermeld.

¹⁴ Naar schatting betaalden bezoekers 7,4 miljoen euro voor entreekaartjes in 2023, wat na 9% btw uitkomt op 6,8 miljoen euro inkomsten uit entree voor de musea.

¹⁵ Van 24 musea waar meestal entreekosten worden gevraagd is (een schatting van) bekend wat het percentage gratis bezoek is. Gemiddeld gaat het om 26% van de bezoeken dat gratis is. Dit kunnen bezoeken zijn die onderdeel zijn van gratis dagen of dagdelen, open dagen e.d.

inkomsten naar verwachting een onderschatting, aangezien niet van alle musea de entreekosten en bezoekerscijfers bekend zijn.

Figuur 3.18 Gemiddelde entreprijs musea naar leeftijd en registratie

Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens Coöperatie Sterke Musea Groningen

4 De impact van Groningse musea

In Hoofdstuk 2 van dit rapport is aandacht besteed aan voorgaand onderzoek over de impact van musea, en kunst en cultuur in het algemeen. Daarna is in Hoofdstuk 3 een overzicht gegeven van de museumsector in de provincie Groningen – voor zover we deze momenteel in beeld hebben. In dit laatste hoofdstuk brengen we de kennis over impact van kunst en cultuur samen met de bevindingen over de Groningse museumsector, om uitspraken te kunnen doen over de impact van musea op de regio. We starten met een aantal specifieke onderwerpen, namelijk 1) de economische impact van vrijwilligers, 2) uitgaven van toeristische bezoekers, 3) impact op vrijwilligers en 4) impact van museumeducatie. Als laatste maken we een overzicht van de impact van Groningse musea aan de hand van de museale waarden die geïntroduceerd zijn in Hoofdstuk 2.

4.1 Economische impact van de Groningse vrijwilligers

De ruim 1.800 museumvrijwilligers (in 2023) voeren waardevol werk uit. Waardevol voor de musea, voor henzelf en voor de maatschappij. De maatschappelijke waarde van het vrijwilligerswerk en de waarde die de vrijwilligers zelf halen uit hun werk is voor een groot deel immaterieel en lastig te kwantificeren en in geld uit te drukken. Wat we echter wel kunnen berekenen is de zogeheten vervangingswaarde, ofwel wat het de musea gekost had als ze het vrijwilligerswerk betaald hadden laten uitvoeren.

Vrijwilligers voeren bij musea werk uit op verschillende functieniveaus. Deze functieniveaus hebben elk een andere vervangingswaarde, omdat de loonkosten van bijvoorbeeld de directeur hoger liggen dan de loonkosten van de baliemedewerker. Omdat we niet weten welke functieniveaus de vrijwilligers uitvoeren, kunnen we beginnen met het berekenen van een ondergrens van de vervangingswaarde. Die baseren we op het minimumloon in 2023,¹⁶ plus de verwachte kosten die werkgevers daarbovenop zouden moeten betalen.¹⁷ In totaal voerden de vrijwilligers voor ruim 100 fte¹⁸ aan werk uit voor de Groningse museumsector. Wanneer we dit vertalen naar de verwachte loonkosten van ruim 100 voltijdsbanen op basis

¹⁶ Gebaseerd op het minimumloon per maand voor personen vanaf 21 jaar, € 1934,40 per maand voor de periode januari tot 30 juni 2023, en € 1.995 per maand voor de periode 1 juli tot en met 31 december 2023.

¹⁷ In de bedrijfstakken Cultuur, recreatie en overige diensten bedroegen de loonkosten het loon plus 26% andere werkgeverskosten en premies, gecorrigeerd voor loonsubsidies (CBS).

¹⁸ We rekenen hier met de niet-afgeronde schatting van 103 fte.

van het minimumloon in 2023, komen we uit op een vervangingswaarde van ruim **3 miljoen euro** voor 2023.

Het gemiddelde uurloon van werknemers van musea ligt echter hoger dan het minimumloon, waardoor 3 miljoen euro waarschijnlijk een onderschatting is. Wanneer we het gemiddelde uurloon van werknemers uit de bedrijfstak Cultuur, sport en recreatie¹⁹ vermenigvuldigen met de jaarurennorm uit de Museum cao 2023-2024,²⁰ dan zijn de jaarlijkse loonkosten voor één voltijdsbaan naar schatting 56 duizend euro. Bij de ruim 100 fte aan vrijwilligerswerk in 2023 betekent dit een vervangingswaarde van bijna **5,8 miljoen euro**. Mogelijk is dit een overschatting, voornamelijk als vrijwilligers minder vaak de beter betaalde functies bekleden. Het is echter de verwachting dat een substantieel deel ook de hogere functies uitvoert, in het bijzonder bij de musea die (bijna) geheel afhankelijk zijn van vrijwilligers. Bij deze musea is ook de directeur een vrijwilliger, net zoals bijvoorbeeld de conservator en de communicatiemedewerker.

Het vele werk dat de vrijwilligers in 2023 verrichtten, had de musea naar schatting **tussen de 3 miljoen en 5,8 miljoen euro** gekost als ze het hadden laten uitvoeren door betaalde krachten.

4.2 Uitgaven van toeristische bezoekers

De vele toeristische bezoekers die naar de Groningse musea komen, geven waarschijnlijk meer geld uit dan de euro's die rechtstreeks naar de musea gaan. Toeristische bezoekers, die een museumbezoek regelmatig als onderdeel van een langer dagbezoek of zelfs meerdaags bezoek maken, geven ook geld uit bij andere lokale ondernemers. Denk aan uitgaven in de Groningse horeca (van een koffie tot een overnachting) of bij winkels in de omgeving. Naar schatting gaat het om bijna 364 duizend toeristische bezoeken die elders uit Nederland komen, en ruim 99 duizend bezoeken uit het buitenland (zie Tabel 4.1).

¹⁹ Gemiddelde uurloon in 2023 in de bedrijfstak Cultuur, sport en recreatie is € 23,64 (CBS).

²⁰ De jaarurennorm in de Museum cao 2023-2024 is 1.872 uur (52 weken van 36 uur).

Tabel 4.1 Schatting van het aantal museumbezoeken naar herkomst in 2023

Herkomst	Aandeel bezoek	Aantal bezoeken
Provincie Groningen	50,7%	475.504
Overig NL	38,8%	363.897
Buitenland	10,6%	99.165
Totaal	100,0%	938.566

Hoeveel deze toeristische bezoekers precies uitgeven aan hun museumbezoek en andere activiteiten daaromheen is niet bekend.²¹ Er is echter wel eerder onderzoek gedaan naar de uitgaven van toeristische bezoekers in Nederland in het algemeen. Om overschatting te voorkomen gaan we uit van een dagbezoek – dat wil zeggen: mensen die voor een museum naar de omgeving komen, verlaten diezelfde dag de provincie weer. In eerder onderzoek is een schatting gemaakt van een besteding van 60,90 euro per persoon tijdens een dagtrip in Nederland, waarbij bestedingen worden gemaakt aan bijvoorbeeld cultuurbezoek, horeca en winkelen.²² Dit zou betekenen dat de bijna 364 duizend binnenlandse bezoeken van mensen die van buiten de provincie komen, optellen tot een schatting van bijna **22,2 miljoen euro** aan bestedingen.

Naast de bezoeken van binnenlandse toeristen van buiten de provincie zijn er ook bezoeken van buitenlandse toeristen. Informatie over uitgaven per persoon per dag van deze groep zijn niet beschikbaar, maar we kunnen voor een inschatting werken met de gemiddelde dagbesteding van binnenlandse toeristen. Voor de ongeveer 99 duizend jaarlijkse buitenlandse toeristen betekent dit een inschatting van ruim **6,0 miljoen euro** aan bestedingen tijdens een bezoek aan de regio. Voor buitenlandse en binnenlandse toeristen samen komt dit tot een schatting van in totaal **28,2 miljoen euro** aan bestedingen.²³

Een deel hiervan wordt uitgegeven in de musea zelf, bijvoorbeeld entreekosten, museumhoreca of aankopen in de museumwinkel. De rest wordt uitgegeven bij andere ondernemingen in de buurt. Het is niet bekend welk deel van de uitgaven naar de musea

²¹ In onze enquête voor musea was een vraag opgenomen over kennis van de uitgaven van toeristische bezoekers in de omgeving. De musea hebben hier zelf geen goed zicht op. Aanvullend onderzoek zou nodig zijn (bijvoorbeeld een enquête onder museumbezoekers in Groningen) om gemiddelde uitgaven van toeristische bezoekers te kunnen berekenen.

²² Op basis van cijfers van het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) over 2022, waarbij een landelijk gemiddelde gerapporteerd wordt uit een onderzoek naar toeristische bezoekers aan Gorinchem. Zie voor nieuwsbericht over het onderzoek: <https://www.destadgorinchem.nl/lokaal/recreatie/945252/toeristen-besteden-in-2022-54-miljoen-euro-in-gorinchem>

²³ Deze uitgaven zijn inclusief btw. De werkelijke inkomsten voor de musea en ondernemers liggen dus iets lager (liggend aan het btw tarief van de uitgave).

gaat en welk deel daarbuiten besteed wordt. We kunnen wel een inschatting maken met behulp van ander onderzoek. Uit de Nederlandse *Museumcijfers* van 2023²⁴ blijkt dat in dat jaar 64% van de eigen inkomsten kwam uit entreegelden en horeca- en winkelopbrengsten – hieruit kunnen we de bestedingen van bezoekers in het museum afleiden. Volgens ons huidige onderzoek genereerden de Groningse musea 11,2 miljoen euro eigen inkomsten in 2023. Als we de bevinding van 64% doortrekken naar de Groningse museumbezoekers, is dat een schatting van **7,8 miljoen euro** bestedingen in de musea zelf (Tabel 4.2).²⁵ De overige **20,4 miljoen euro** wordt dan uitgegeven in andere ondernemingen in de buurt.

Tabel 4.2 Inschatting van jaarlijkse bestedingen van toeristische museumbezoekers in de provincie Groningen

Waar besteed	Bedrag besteding	Aandeel van totaal
Binnen musea	€ 7,8 mln	28%
Buiten musea	€ 20,4 mln	72%
Totaal	€ 28,2 mln	100%

Opmerkingen bij schatting toeristische bestedingen

De inschatting van 28,2 miljoen euro bestedingen door toeristische museumbezoekers in de regio is met onzekerheid omgeven, omdat we bepaalde concrete cijfers missen en op basis van ander onderzoek aannames moeten maken. Er zijn redenen waarom we het werkelijke bedrag zouden kunnen onder- en overschatten. Zo is het enerzijds mogelijk dat het Nederlandse gemiddelde van 60,90 euro uitgaven tijdens een dagtrip hoger ligt dan de gemiddelde dagbezoeker die naar de provincie Groningen komt. Het is voorstelbaar dat vooral buiten de steden gratis activiteiten zoals wandelen en fietsen vaker voorkomen dan bijvoorbeeld winkelen. Anderzijds maken we echter een conservatieve inschatting, omdat we bij alle toeristische bezoekers uitgaan van een dagtrip, terwijl er ook mensen zijn die langer in de regio blijven. Deze mensen geven ook geld uit aan een overnachting en besteden meerdere dagen geld in de regio.

²⁴ Zie de webpublicatie van de Museumvereniging: <https://museumvereniging.nl/over-ons/beleidsplannen-jaarverslagen/museumcijfers-2023/>

²⁵ Voor het omrekenen van inkomsten van de musea naar uitgaven van bezoekers is 9% btw bijgerekend. In werkelijkheid is het mogelijk dat een deel van de uitgaven in het museum (aankopen in de museumwinkel of alcohol in de museumhoreca) onder het hogere btw tarief van 21% vallen. We hebben echter geen zicht op welk deel van de inkomsten uit museumwinkel en -horeca onder welk btw-tarief vallen.

Als laatste nemen we hier niet de bestedingen mee van de inwoners van de provincie zelf – in principe gaan we ervan uit dat dit geen *toegevoegde* waarde heeft omdat als ze het geld niet rond een museumbezoek uitgeven in eigen provincie, ze het aan iets anders uitgeven in de eigen provincie. Beide hebben in principe een positieve economische impact. Bij de toeristische bezoekers is de aanname dat de musea een belangrijke reden zijn dat ze überhaupt naar de provincie zijn gekomen voor een bezoek – zonder dit museumaanbod waren de toeristische bezoekers misschien vaker weggebleven. Een uitgebreid museumaanbod kan echter ook voor inwoners van de provincie een reden zijn om vaker in de eigen regio op pad te gaan en tijdens een dagje uit dus meer bestedingen te doen in de eigen provincie dan dat ze gedaan hadden zonder het uitgebreide museumaanbod. Hier is echter nog geen onderzoek naar gedaan, dus laten we het in deze cijfers nog buiten beschouwing.

4.3 Impact op vrijwilligers

De ruim 1.800 museumvrijwilligers maken een impact omdat ze onmisbaar werk uitvoeren voor de Groningse musea. Daarnaast heeft het uitvoeren van vrijwilligerswerk mogelijk ook een positieve impact op de vrijwilligers zelf. Met dit huidige onderzoek hebben we geen beeld gekregen van wie de Groningse museumvrijwilligers zijn. Eerder onderzoek naar erfgoedvrijwilligers in Nederland kan hier echter wel een indicatie van geven (zie Broers, Koomen, & Vinken, 2023), omdat de resultaten zijn opgesplitst naar provincie. In een landelijk onderzoek zijn meer dan duizend erfgoedinstellingen meegenomen bij het in beeld brengen van vrijwilligers – het betreft vrijwilligers bij musea, maar ook bij archieven en initiatieven voor het beoefenen, behoud, of onderhoud van materieel en immaterieel erfgoed. Er deden 71 Groningse erfgoedinstellingen mee aan het onderzoek. Uit de resultaten van deze Groningse instellingen bleek het volgende:

- De meeste erfgoedvrijwilligers komen uit de lokale omgeving (dezelfde plaats) van de erfgoedinstelling (92%).
- Ongeveer 60% van de Groningse erfgoedvrijwilligers is 65 jaar of ouder.
- Belangrijke motieven van de erfgoedvrijwilligers waren:
 - onderlinge sociale contacten bevorderen;
 - erfgoed doorgeven aan volgende generaties;
 - een historisch verhaal vertellen of bevorderen.
- De meeste Groningse erfgoedinstellingen (91%) werken met vrijwilligers die langer dan vijf jaar betrokken zijn.

We kunnen niet met zekerheid zeggen in hoeverre bovenstaande bevindingen overeenkomen met de samenstelling en motieven van de 1.800 Groningse museumvrijwilligers, maar vermoedelijk geven bovenstaande resultaten wel een indicatie. Waarschijnlijk komen de vrijwilligers bij de Groningse musea in ons onderzoek dus uit de lokale omgeving (het zijn inwoners van de provincie), is de meerderheid 65 jaar of ouder, en zijn ze duurzaam betrokken als vrijwilliger. Het onderhouden van sociale contacten, erfgoed doorgeven aan volgende generaties en historische verhalen kunnen vertellen zijn mogelijke motieven van de vrijwilligers van de Groningse musea. In Kader 4.1 staan bevindingen uit internationaal onderzoek over de drijfveren van vrijwilligers.

Kader 4.1 Internationaal onderzoek naar de motivatie van vrijwilligers

Om beter te begrijpen wat de vrijwilligers uit hun werk halen, kunnen we kijken naar de beweegredenen van mensen zich vrijwillig ergens voor in te zetten. Onderzoek naar de motivatie van vrijwilligers laat zien dat er verschillende redenen zijn waarom mensen vrijwilligerswerk uitvoeren (Clay et al., 1998). Dit zal voor de vrijwilligers bij de Groningse musea ook gelden. Mensen kunnen bijvoorbeeld worden gemotiveerd om vrijwilligerswerk te doen omdat ze behoefte hebben aan zelfontwikkeling (het bouwen van zelfvertrouwen) of zelfbescherming (het voorkomen van eenzaamheid of verveling). Ook kan het sociale aspect van vrijwilligerswerk mensen aantrekken. Verder kan het opdoen van nieuwe kennis en vaardigheden een motiverende factor zijn, en kunnen vrijwilligers gemotiveerd zijn omdat ze het werk maatschappelijk waardevol vinden. Als laatste zou vrijwilligerswerk gemotiveerd kunnen zijn door ambities voor betaald werk, door bijvoorbeeld ervaring op te doen en een netwerk op te bouwen in een relevante sector.

Recent onderzoek deelt de motivatie van vrijwilligers in twee categorieën in, namelijk extrinsieke en intrinsieke motivatie (Pahus, Fischer & Bradescu, 2021). Onder extrinsieke motivatie valt bijvoorbeeld het verbeteren van baankansen of toegang krijgen tot evenementen van de organisatie; onder intrinsieke motivatie valt bijvoorbeeld zelfontwikkeling, vrienden maken en nieuwe mensen ontmoeten of je trots voelen omdat je onderdeel uitmaakt van iets waardevols. Onderzoek uitgevoerd in Nieuw-Zeeland (Chen, Liu & Legget, 2018) naar de beweegredenen van vrijwilligers keek specifiek naar vrijwilligers bij musea, en concludeerde dat deze groep de meeste waarde hecht aan zelfontwikkeling, iets goed doen voor anderen en zelfbescherming (bijvoorbeeld het voorkomen van eenzaamheid en verveling). Aan carrièrekansen werd minder waarde gehecht. Dit suggereert dat vooral intrinsieke motivatie een factor is in de keuze van vrijwilligers om bij musea aan de slag te gaan.

Vrijwilligers voeren hun werk dus om verschillende redenen uit. Het bevorderen van welzijn en gezondheid was niet expliciet één van de genoemde motivaties in eerder onderzoek. Toch zijn er veel studies die een positieve relatie aantonen tussen vrijwilligerswerk en verschillende positieve (ervaren) uitkomsten.²⁶ Een overzicht van 73 onderzoeksartikelen over de positieve effecten van vrijwilligerswerk toonde aan dat er consistent bewijs is voor een relatie tussen vrijwilligerswerk en minder symptomen van depressie, een betere ervaren gezondheid, minder functionele beperkingen en lagere kans op sterfte (Anderson et al., 2014). Deze onderzoeken richtten zich echter wel allemaal op ouderen – dit is dan ook de groep die het meeste baat heeft bij vrijwilligerswerk. Hoewel vergelijkbare positieve effecten van vrijwilligerswerk op welzijn worden gevonden in verschillende (volwassen) leeftijdsgroepen, beginnen deze effecten over het algemeen pas bij volwassenen van boven de 40 jaar. Vervolgens houdt de relatie aan in alle hogere leeftijdsgroepen (Russell, Nyame-Mensch, de Wit & de Handy, 2019). Meer bevindingen uit wetenschappelijk onderzoek naar de welzijns-effecten van vrijwilligerswerk worden uitgelicht in Kader 4.2.

In eerder onderzoek zijn voornamelijk onder ouderen positieve verbanden gevonden tussen het doen van vrijwilligerswerk en een betere gezondheid en hoger welzijn. Zowel de fysieke als mentale gezondheid zou hoger zijn onder vrijwilligers dan onder niet-vrijwilligers. Ook verschillende aspecten van welzijn zouden beter zijn, zoals onder andere subjectief welzijn (*subjective wellbeing*), tevredenheid (*life satisfaction*) en geluk (*happiness*). Deze sociale impact vertaalt zich mogelijk ook naar een bredere positieve impact op de samenleving van een gezondere oudere populatie – denk daarbij bijvoorbeeld aan lagere zorgkosten. Er is echter geen concreet onderzoek bekend dat dergelijke effecten in kaart kan brengen.

Welzijn onder de oudere populatie wordt een steeds belangrijker thema naarmate de Nederlandse bevolking verder vergrijst. Volgens de brede welvaartmonitor van het Sociaal Planbureau Groningen was in 2024 20,9% van de inwoners van de provincie 65 jaar of ouder, tegenover 17,6% in 2014. Een goed netwerk van erfgoedinstellingen waar plek is voor vrijwilligers zou dus bij kunnen dragen aan het welzijn van een vergrijzende populatie, maar er zijn wel enkele kanttekeningen die van belang zijn. Zo heeft eerder onderzoek aangetoond dat de positieve effecten van vrijwilligerswerk niet gegarandeerd zijn – gezondheidseffecten zijn er voornamelijk als vrijwilligers zich gewaardeerd voelen (zie Kader 4.2). Daarnaast kunnen er problemen ontstaan als musea in te grote mate afhankelijk zijn van vrijwilligers, zoals een te hoge werkdruk (Blaker & Veldkamp, 2024).

²⁶ Zie bijvoorbeeld: Matthews K. & Nazroo, J. (2021) en Morrow-Howell, N., Lee, L.Y.S., McCrary, S. & McBride, A. (2014).

Kader 4.2 Wetenschappelijk onderzoek naar welzijn en vrijwilligerswerk

In een internationaal systematisch literatuuronderzoek geven Filges, Siren, Fridberg en Nielsen (2020) een overzicht van het bewijs van een effect van vrijwilligerswerk door mensen ouder dan 65 jaar op verschillende gezondheidsuitkomsten. Hierbij werd uiteindelijk een synthese gemaakt van 24 studies die aan de kwalitatieve eisen voldeden. Het ging om alle typen vrijwilligerswerk van mensen uit Australië, Israël, Ierland, Japan, Korea en de Verenigde Staten. Drie studies waren zogeheten *Randomized Control Trials* waarbij een causaal effect van vrijwilligerswerk kan worden getest, en bij de overige studies ging het om het meten van een relatie tussen vrijwilligerswerk en meerdere gezondheidsuitkomsten. Deze laatste studies zijn gevoelig voor zelfselectie omdat met name gezonde personen geschikt zijn om vrijwilligerswerk te doen. De conclusie van dit literatuuronderzoek was dat vrijwilligerswerk voornamelijk effect had op een lager sterftecijfer.

Een recente Engelse longitudinale studie onder meer dan 3.000 gepensioneerden onderzocht het verband tussen het doen van vrijwilligerswerk en een aantal subjectieve gezondheidsuitkomsten (Matthews & Nazroo, 2021). De resultaten wezen uit dat er meerdere significante effecten waren van vrijwilligerswerk op positieve gezondheidsuitkomsten, ook wanneer gecontroleerd werd voor sociaal-demografische kenmerken. Gepensioneerden die aan vrijwilligerswerk deden, hadden lagere zelf-gerapporteerde scores wat betreft depressieve gevoelens, levenskwaliteit, tevredenheid met het leven en de mate van ervaren sociaal isolement. Volgens de onderzoekers komt deze relatie in ieder geval deels omdat vrijwilligerswerk betere gezondheidsuitkomsten werkelijk veroorzaakt. Daarnaast bleek dat de positieve relatie met ervaren gezondheid sterker was voor mensen die zich gewaardeerd voelen voor het doen van vrijwilligerswerk.

De Wit, Qu en Bekkers (2022) publiceerden wat zij een *mega-analysis* noemen over de relatie tussen vrijwilligerswerk en ervaren gezondheid. In dat onderzoek werd data van zes verschillende Europese *panel surveys* geanalyseerd, wat neerkwam op bijna een miljoen observaties onder meer dan 250 duizend respondenten over een periode van 33 jaar. De onderzoekers tonen aan dat er een klein maar consistent verband is tussen vrijwilligerswerk doen en veranderingen in ervaren gezondheid; mensen die vrijwilligerswerk gaan doen rapporteren een betere ervaren gezondheid, mensen die stoppen met vrijwilligerswerk ervaren vervolgens een slechtere gezondheid. Deze verbeteringen waren sterker voor mensen vanaf 60 jaar (en niet aanwezig voor mensen jonger dan 40 jaar) en voor mensen met een slechtere ervaren gezondheid. De bevinding over leeftijd werd eerder ook aangetoond in een longitudinaal onderzoek van Tabassum, Mohan en Smith (2016), waarbij de positieve relatie tussen vrijwilligerswerk en (zelf gerapporteerd) mentaal welzijn alleen significant is voor mensen van 40 jaar en ouder.

4.4 Impact van museumeducatie

Uit Hoofdstuk 3 bleek dat 27 duizend leerlingen als onderdeel van een schoolbezoek deelnemen aan educatieve programma's van de musea – het werkelijke aantal ligt mogelijk hoger door ontbrekende cijfers bij musea. Deze leerlingen maken bijvoorbeeld kennis met de cultuurhistorie van hun regio of komen in aanraking met kunst of natuur. Deze educatieve programma's hebben een positieve impact op kinderen, bijvoorbeeld op hun leerprestaties (Fiske, 1999). Door deelname aan cultuureducatie ontwikkelen kinderen meer vaardigheden en meer zelfbewustzijn, en vertonen ze minder crimineel gedrag. Dit zorgt niet alleen voor minder overlast en onveiligheid en daarmee voor minder kosten voor politie en justitie, maar zorgt uiteindelijk ook voor een beter opgeleide bevolking en daardoor een hogere productiviteit.

Educatieve cultuurprogramma's hebben een positieve sociale impact. Dit vertaalt zich op de lange termijn echter ook in bepaalde bredere opbrengsten voor de samenleving. Voor de waarde van educatieve culturele schoolbezoeken aan musea is in eerder onderzoek gekeken naar resultaten van een studie naar de maatschappelijke baten van de zogenoemde Brede School (De Blaay et al., 2007).²⁷ In dit onderzoek werd het effect bekeken van de Brede School op onderwijsprestaties, schooluitval, productiviteit, gezondheid en leefbaarheid in de wijk. De maatschappelijke baten van een jaar Brede School werden in dat onderzoek ingeschat op ongeveer 7.500 euro per leerling per jaar. Het grootste deel van de maatschappelijke baten bleek het gevolg te zijn van lagere schooluitval en een kleinere kans op werkloosheid en een hogere productiviteit in het werkzame leven. Cultuuronderwijs is één van de vijf speerpunten van het onderwijsprogramma dat de positieve effecten veroorzaakt. Naar schatting werd per educatief cultuurbezoek een inschatting gemaakt van 50 euro aan maatschappelijke baten door betere uitkomsten.

Idealiter maken we op basis van nieuwer onderzoek een update van de inschatting van 50 euro baten per leerling, maar dit valt buiten de scope van dit onderzoek. Om een grove indicatie te krijgen van de omvang van deze baten passen we de oudere bevindingen toe op de Groningse situatie. De 27 duizend jaarlijkse schoolbezoeken aan de Groningse musea zouden zich vertalen naar jaarlijks ongeveer 1,4 miljoen euro aan maatschappelijke baten. Belangrijk om te vermelden is dat deze maatschappelijke baten eerder als onderdeel van

²⁷ Het concept van een Brede School ging om een samenwerkingsverband tussen scholen en andere organisaties zoals sportclubs, cultuurinstellingen, en welzijnsorganisaties gericht op het creëren van de optimale ontwikkelingskansen van kinderen. De vijf speerpunten zijn veiligheid, leerprestaties, sociale vaardigheid, sporten & bewegen, en kunst & cultuur. In een MKBA uit 2007 zijn de maatschappelijke kosten en baten van dit concept onderzocht en berekend in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Sindsdien zijn er veel andere initiatieven die deelname aan kunst & cultuur van leerlingen stimuleren, zoals Cultuureducatie met Kwaliteit. Van deze andere initiatieven is echter geen MKBA uitgevoerd, en hebben we dus geen cijfers van wat betreft de mogelijke maatschappelijke opbrengsten.

een maatschappelijke kosten baten analyse (MKBA) zijn berekend (zie ook Kader 2.2 in Hoofdstuk 2), waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen impact en toegevoegde maatschappelijke waarde. Hierbij is de toegevoegde welvaartswinst berekend als een deel van dit bedrag, omdat kinderen ook buiten de musea cultuuronderwijs kunnen genieten met een vergelijkbaar effect.²⁸ Het gaat dan nog steeds om ongeveer 584 duizend euro welvaartswinst per jaar dankzij educatieve schoolbezoeken aan musea. Belangrijk om nogmaals te benadrukken is dat dit een grove inschatting is – voor een meer zorgvuldige en actuele berekening van de werkelijke baten uit educatief museumbezoek in de provincie Groningen is meer onderzoek nodig.

Een groot deel van de musea in de provincie Groningen heeft een cultuurhistorisch- of geschiedenisthema. Bij een educatief bezoek leren kinderen uit de regio op deze manier vaak iets over een onderdeel van de lokale geschiedenis. Leren over de lokale geschiedenis en erfgoed in de regio kan volgens onderzoek een positieve impact hebben op hoe kinderen zich verhouden tot de omgeving. Zo toonden twee interventiestudies onder Poolse jongeren aan dat een lesprogramma (waar museumbezoek onderdeel van was) over lokale geschiedenis zorgde voor onder andere verhoogde interesse om meer te leren over (andere aspecten van) de lokale geschiedenis en binding met de eigen regio (Stefaniak, Bilewicz, & Lewicka, 2017). Museumbezoek is daarbij een effectieve manier om bekend te worden met verschillende aspecten van lokale historie, bijvoorbeeld door interactie met historische objecten uit de collectie (Pedroso, Gicole & Sarches, 2023). Met educatieve programma's kunnen de historische musea in de provincie Groningen dus bijdragen aan de binding die leerlingen voelen met de regio. In hoeverre de huidige educatieve programma's bij de Groningse musea hier momenteel aan bijdragen zal moeten blijken uit toekomstig onderzoek.

Om de positieve impact van een educatief museumbezoek te maximaliseren is het belangrijk dat er geïnvesteerd wordt in de ontwikkeling van dergelijke programma's, en dat scholen gebruik maken van dit aanbod. Uit de Museumcijfers 2023 en 2024 blijkt dat schoolbezoeken aan Nederlandse musea nog niet zijn hersteld van de coronaperiode en nog steeds flink achterblijven op de schoolbezoeken die in 2019 gemaakt werden, ondanks dat het percentage musea dat een educatief aanbod heeft onverminderd hoog is. Met het huidige onderzoek kunnen we geen ontwikkeling toetsen van de schoolbezoeken aan de Groningse musea, maar vermoedelijk ervaren de Groningse musea dezelfde ontwikkeling. In het schooljaar 2023/2024 waren er in totaal bijna 68 duizend leerlingen in het basis- en

²⁸ Aan de andere kant zouden de ingeschatte baten van 50 euro per schoolbezoek per jaar ondertussen hoger liggen door inflatie. Met dit huidige onderzoek wordt verder de impact van de musea niet berekend als toegevoegde maatschappelijke waarde als onderdeel van een MKBA. Voor meer informatie over de berekening zie Blaker, Burrema & Poort, 2023).

voortgezet onderwijs (exclusief speciaal onderwijs) in de provincie Groningen.²⁹ Dit staat tegenover 27 duizend leerlingen die onderdeel waren van een schoolbezoek aan een van de Groningse musea in dit onderzoek, waarvan vermoedelijk het grootste gedeelte uit de provincie zelf kwam.³⁰ Om de schoolbezoeken verder te stimuleren kan gekeken worden welke knelpunten scholen ervaren bij het organiseren van een schoolbezoek en deze aan te pakken. Uit recent onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat vervoer een drempel kan zijn bij museumbezoek (Geukema, Blaker, & Postema, 2025).³¹

4.5 Overzicht van de impact van de Groningse musea

In Hoofdstuk 2 werden vijf museale waarden beschreven die de impact van musea in beeld kunnen brengen. In deze afsluitende paragraaf blikken we terug op deze aspecten van impact en relateren we deze aan de bevindingen van de Groningse museumsector uit dit onderzoek.

Sociale impact: Belevingswaarde

Meer dan 938 duizend mensen per jaar beleven het plezier van een bezoek aan een museum in de provincie Groningen. Aangezien slechts van een deel van de musea bezoekgegevens bekend zijn, kunnen we ervan uitgaan dat het werkelijke aantal hoger ligt. Volgens onderzoek heeft de ervaring van een cultuurbezoek een directe positieve impact op het welzijn van mensen. Naar schatting komt de helft van de museumbezoeken uit de provincie zelf – de bezinning, verwondering, verbazing en ontroering die veroorzaakt wordt door de musea heeft voor een substantieel deel dus een directe impact op de inwoners van de provincie Groningen.

Sociale impact: Verbindende waarde en collectiewaarde

De verschillende musea in de provincie bieden een plek waar jaarlijks meer dan 938 duizend bezoekers samen kunnen komen. Door de gespreide ligging van de vele musea in de provincie biedt de sector een netwerk van ontmoetingsplekken voor de inwoners. Uit het onderzoek in Hoofdstuk 2 blijkt dat sociale interactie één van de verklaringen is voor de positieve impact van cultuurbezoek op welzijn. Daarnaast bieden de musea een plek waar naar schatting minstens 1.800 vrijwilligers samen kunnen komen. Vrijwilligers hebben

²⁹ Zie tabel [8570INED](#) op CBS Statline.

³⁰ Een deel van alle 68 duizend leerlingen maakt vermoedelijk ook cultuurbezoeken met school buiten de provincie. Om dit duidelijk in beeld te krijgen is verder onderzoek nodig.

³¹ Het programma Culturele Mobiliteit is een voorbeeld van een interventie dat schoolbezoek kan stimuleren in de provincie Groningen. Hiermee krijgen scholen ondersteuning bij het betaalbaar regelen van een educatief schoolbezoek. Zie: <https://www.kunstencultuur.nl/onderwijs/projecten/culturele-mobiliteit>

verschillende soorten motivaties voor het doen van hun werk. Uit onderzoek blijkt dat vrijwilligerswerk in de cultuursector voornamelijk gedreven wordt door een motivatie voor zelfontwikkeling, iets goeds doen voor anderen, verveling tegengaan en eenzaamheid voorkomen. De verbindende impact is dus van toepassing op bezoekers en op vrijwilligers van de musea.

Naast verbinding met elkaar door sociale interactie dragen de musea mogelijk ook bij aan verbinding met de regio, mede omdat de collecties van de musea bijdragen aan het overbrengen van de cultuurhistorie van de omgeving. De educatieve programma's van de cultuurhistorische musea kunnen hier een belangrijke rol in spelen, waardoor kinderen en jongeren die deelnemen aan schoolbezoeken een sterkere binding met de regio kunnen ontwikkelen.

Educatieve waarde

De meerderheid van de musea in de provincie biedt educatieve programma's aan voor kinderen. Naar schatting komen er jaarlijks minstens 27 duizend leerlingen als onderdeel van een educatief schoolbezoek naar een museum in de provincie. Onderzoek wijst uit dat dit soort cultuureducatie een directe positieve impact heeft op leerlingen, bijvoorbeeld door betere onderwijsprestaties, lagere schooluitval, betere vaardigheden en minder crimineel gedrag. Dat vertaalt zich naar maatschappelijke baten door een hogere productiviteit en een kleinere kans op werkloosheid. Een zeer ruwe inschatting van deze jaarlijkse baten komt uit op 1,4 miljoen euro, maar meer onderzoek is nodig om de werkelijke baten goed in te schatten. Gezien de focus op cultuurhistorische musea in de provincie waarbij verschillende aspecten van de historie van de regio worden uitgelicht (eerder benoemd bij de collectiewaarde), kan het educatief bezoek ook bijdragen aan de binding die kinderen ontwikkelen met de regio.

Naast educatieve programma's voor kinderen zijn er ook andere educatieve projecten ontwikkeld voor bepaalde doelgroepen, zoals musea die speciale programma's aanbieden voor slechthorenden of slechtzienden, mensen met een migratieachtergrond en mensen met dementie.

Economische waarde

Naast de verschillende aspecten van sociale impact (die uiteindelijk ook een economische impact hebben) zijn er ook meer directe vormen van economische impact. Zo bieden de musea gezamenlijk plek voor ruim 150 fte aan betaald werk – dit resultaat is slechts van het deel van de musea waarvoor personeelsgegevens bekend zijn, de werkelijke omvang ligt

waarschijnlijk dus hoger. De vrijwilligers hebben weliswaar geen betaalde baan, maar hun werk heeft wel een economische waarde, ook wel de vervangingswaarde genoemd. Naar schatting ligt deze voor de Groningse museumvrijwilligers jaarlijks tussen de 3 miljoen euro en de 5,8 miljoen euro.

Uit het onderzoek blijkt dat ongeveer de helft van de bezoekers van buiten de provincie komt. Dit zijn toeristische bezoekers die mede door het aanbod musea naar de provincie gekomen zijn. Deze groep geeft geld uit tijdens hun bezoek dat niet alleen naar de musea zelf gaat maar ook naar andere ondernemers in de provincie, omdat deze bezoekers bijvoorbeeld ook uitgaven doen in de horeca en bij het winkelen. De precieze uitgaven van de museumbezoekers die naar Groningen komen, zijn niet bekend, maar op basis van gemiddelde uitgaven van mensen die een dagtrip maken in Nederland kan een ruwe schatting gemaakt worden van ongeveer 28,2 miljoen euro per jaar. Verwacht wordt dat ongeveer een kwart van dat bedrag wordt besteed aan het museumbezoek zelf (entreekosten en uitgaven in de museumwinkel en -horeca) en de rest daarbuiten.

Literatuur

Anderson, N. et al. (2014) The Benefits associated with volunteering among seniors: A critical review and recommendations for future research. *Psychological Bulletin*, 140(6), pp.1505-1533.

Archer, L. et al. (2018). *Creative and Cultural Activities and Wellbeing in Later Life*. AgeUK, London, UK.

Blaker, N. M., Burema, F. B., & Poort, J. P. (2023). *Een schat van waarde: De maatschappelijke waarde van musea in de Gooi en Vechtstreek*. Amsterdam: Atlas Research.

Blaker, N. M., Veldkamp, J. (2024). *Musea in Edam-Volendam. Een onderzoek naar de professionaliteit, vitaliteit, en bestaanszekerheid van drie musea*. Amsterdam: Atlas Research.

Broers, B., Koomen, B., & Vinken, H. (2023). *Erfgoedvrijwilligers in beeld. Een onderzoek naar de vrijwilligers van erfgoedinitiatieven in Nederland*. Tilburg: Het Pon & Telos en Pyrrhula Research Consultants.

Bone, J. K. et al. (2024). Does art and cultural group participation influence subsequent well-being? A longitudinal cross-country comparison of older adults in Japan and England. *BMJ Public Health*, 2 (2).

Cerpa, L. K., & Brutane, L. (2024). Cultural participation and youth wellbeing: An example of the memorial museum of Eduards Veidenbaums "Kalāči". *Cultural Crossroads*, 26, 32-48.

Chen, X., Liu, C., & Legget, J. (2018). Motivations of museum volunteers in New Zealand's cultural tourism industry, *Anatolia*, DOI: <https://doi.org/10.1080/13032917.2018.1542521>

Clay, E.G., Ridge, R.D., Stukas, A.A., Snyder, M., Copeland, J., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach, *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), pp. 1516-1530.

Davies, C. et al. (2023). The art of aging well: a study of the relationship between recreational arts engagement, general health and mental wellbeing in cohort of Australian older adults. *Frontiers in Public Health*, 11.

De Blaay, N., van Leijenhorst, J., El Khetabi, Z., van der Grinten, M., Marlet, G., & Larsen, V. (2007). *Maatschappelijke kosten-batenanalyse brede school*. Utrecht: Atlas voor gemeenten, Benschot, & Oberon.

De Wit, A., Qu, H., & Bekkers, R. (2022). The health advantage of volunteering is larger for older and less healthy volunteers in Europe: A mega-analysis. *European Journal of Ageing, 19*(4), 1189-1200.

Dragija, M. S., & Jelincic, D. A. (2022). Can museums help visitors thrive? Review of studies on psychological wellbeing in museums. *Behavioural sciences, 12*.

Fancourt, D., & Finn, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. Health evidence network synthesis report 67, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark.

Filges, T., Siren, A., Fridberg, T., & Nielsen, B.C. (2020). Voluntary work for the physical and mental health of older volunteers: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews, 16*(4), e1124.

Fioranelli, M., Rocchia, M. G., & Garo, M. L. (2023). The role of arts engagement in reducing cognitive decline and improving quality of life in healthy older people: A systematic review. *Frontiers in Psychology, 14*.

Fiske, E. B. (1999). *Champions of Change. The impact of the Arts on Learning*. Washington D.C.: President's Committee on the Arts and the Humanities.

Geukema, R., Blaker, N. M., Postema, D. P. (2025). *Verkenning bezoek Holocaustlocaties*. Woerden & Amsterdam: PPMC Economisch Advies en Atlas Research

Giovanis, E. (2021). Participation in socio-cultural activities and subjective well-being of natives and migrants: evidence from Germany and the UK. *International Review of Economics, 68*, 423-463.

Groot, B. et al. (2021). The value of active arts engagement on health and well-being of older adults: A nation-wide participatory study. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*.

Jensen, A. et al. (2023). Arts and culture engagement for health: A Danish population-based study. *Public Health, 225*, 120-126.

Konlaan, B. B., Bygren, L. O., & Johansson, S. E. (2000). Visiting the cinema, concerts, museums or art exhibitions as determinant of survival: a Swedish fourteen-year cohort follow-up. *Scandinavian Journal of Public Health, 28*(3), 174-178.

- Lee, C., Lin, L. & Hung, H. (2021). Art and cultural participation and life satisfaction in adults: The role of physical health, mental health and interpersonal relationships. *Frontiers in Public Health*, 8.
- Marlet, G., & Poort, J. P. (2011). *De waarde van cultuur in cijfers*. Utrecht: Atlas voor gemeenten.
- Marlet, G., Poort, J., & van Woerkens, C (2011). *De schat van de stad*. Utrecht: Atlas voor gemeenten.
- Matthews K., & Nazroo, J. (2021). The impact of volunteering and its characteristics on well-being after state-pension age. *The journals of Gerontology*, 76(3), pp. 632-641.
- Morrow-Howell, N., Lee, L. Y. S., McCrary, S., & McBride, A. (2014). Volunteering as a pathway to productive and social engagements among older adults. *Health Education and Behavior*, 41(1), 84s-90s
- Pahus, H.S., Fischer, S.L., Bradescu, B. (2021). The value of volunteers in tourism and events: A leadership perspective, *Research in Hospitality Management*, 11(3), p.249-254, DOI: 10.1080/22243534.2021.2006918
- Pedroso, J. E. P., Gicole, C., & Sarches, A. (2023). Learning local history and culture through museum visits. *Journal of Effective Teaching Methods*, 1(3), 18-27.
- Russell, A.R., Nyame-Mensah, A., de Wit, A. & Handy, F. (2019). Volunteering and wellbeing among ageing adults: a longitudinal analysis, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 30, pp.115-128.
- Santini, Z. I., et al. (2023). Engagement with arts and culture activities in the Danish general population: Longitudinal associations with new onset or persistent depression and mental wellbeing. *British Journal of Health Psychology*, 28, 844-859.
- Sociaal Planbureau Groningen (2025). *Brede Welvaart Monitor 2024: Groningen*.
- Stefaniak, A., Bilewicz, M., Lewicka, M. (2017). The merits of teaching local history: Increased place attachment enhances civic engagement and social trust. *Journal of Environmental Psychology*, 51, 217-225.
- Tabassum, F., Mohan, J., & Smith, P. (2016). Association of volunteering with mental well-being: A lifecourse analysis of a national population-based longitudinal study in the UK. *BMJ open*, 6(8), e011327.

Tymoszuk, U. et al. (2020). Longitudinal associations between short-term, repeated, and sustained arts engagement and well-being outcomes in older adults. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 75 (7), 1609-1619.

Van der Horst, A., de Groot, M., & Lagendijk, E. (2011). *Meer dan waard: De maatschappelijke betekenis van musea*. Amsterdam: Museumvereniging.

Viola, E. et al. (2024). The effects of cultural engagement on health and well-being: A systematic review. *Frontiers in Public Health*, 12.

Bijlage 1: Lijst museum-organisaties

In deze bijlage staan de organisaties die museale activiteiten uitvoeren zoals bekend bij de Coöperatie Sterke Musea Groningen U.A. Deze zijn uitgesplitst in organisaties die lid zijn van de coöperatie en organisaties die dat (nog) niet zijn. Musea met een vinkje achter de naam zijn opgenomen in de 67 musea waarvoor extra gegevens gerapporteerd zijn in Hoofdstuk 3. In sommige gevallen staan musea in onderstaande lijst apart aangegeven die in de cijfers zijn samengevoegd – om deze reden tellen de vinkjes niet op tot 67. Zo is bijvoorbeeld Museumplein Grootegast als één museum meegenomen in de cijfers. Museumplein Grootegast bestaat uit het Victory Museum, de Museumdrukkerij en Legio museum, die in dit overzicht apart staan aangegeven. Ook bijvoorbeeld Oudheidskamer Fredewalda en Cazi-mierboerderij zijn meegenomen als één van de 67 musea, maar staan in onderstaand totaaloverzicht apart aangegeven. De musea die in het Museumregister zijn opgenomen en/of die lid zijn van de Museumvereniging staan dikgedrukt.

Leden van Coöperatie Sterke Musea Groningen:

- BICSA ✓
- Cultuurhistorisch Centrum Oldambt ✓
- Fraeylemaborg, Landgoed** ✓
- Museum Slag bij Heiligerlee/Klokkengieterijmuseum ✓
- Museum Nienoord, Borg en Nationaal Rijtuigmuseum** ✓
- Vliegveld Oostwold (Heritage Hanger) ✓
- Museum Wierdenland** ✓
- Streekhistorisch Centrum ✓
- Historische Scheepswerf Wolhuis ✓
- Museum Borg Verhildersum** ✓
- Nationaal Bus Museum** ✓
- Synagoge Bourtange (vriendenvereniging) ✓
- Veenkoloniaal Museum** ✓
- Vesting Bourtange ✓
- Museumspoorlijn STAR ✓
- Het Mow | Museum Westerwolde** ✓
- Abel Tasman Museum ✓
- Kloostermuseum Ter Apel** ✓
- Museum aan de A** ✓

Het Behouden Blik ✓
Kloostermuseum Sint Bernardushof ✓
Stichting Folkingestraat Synagoge ✓
Visserijmuseum Zoutkamp ✓
Openluchtmuseum Het Hoogeland ✓
NNTM ✓
GRID, Grafisch Museum Groningen ✓
Martinikerk ✓
Stichting Kinderboek Cultuurbezit ✓
Menkemaborg ✓
Oorlogs- en Verzetscentrum ✓
Ploeg Museum Wehe Den Hoorn ✓
Stichting "Groninger Schaatsmuseum" ✓
Stelmakerij Wever ✓
Drukkerij Museum (onderdeel van Museumplein Grootegast) ✓
Kapiteinshuis Pekela / Stichting Westers ✓
Brandweermuseum ✓
Cultuurhistorisch Centrum Loppersum ✓
Groninger Museum ✓
Victory Museum (onderdeel van Museumplein Grootegast) ✓
Stichting Artphy ✓
Museum De Weem/ Helmantel ✓
De Theefabriek ✓
Museum collectie ter Borg ✓
Botanische tuin Domies Toen ✓
Universiteitsmuseum Groningen ✓
Kunstlievend genootschap Pictura ✓
Vestingmuseum Bad Nieuweschans ✓
Stichting Bezoekerscentrum Klooster Yesse ✓
Museum Stad Appingedam ✓
Epiq ✓
The Wasteland museum
Stichting Behoud Groene Hortus ✓

Overige museale organisaties in de provincie Groningen bekend bij de Coöperatie:

Abrahams Mosterdmakerij
Allersmaborg
Bezoekerscentrum Wierdendorp
Bibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen
Blik, Trommel en Oudheden Museum
Coendersborg
Fietsmuseum Garage Birza

Fredewalda Museum / Cazemier Boerderij ✓

Groninger Forum ✓

Het Joodse Schooltje ✓

Historische Vereniging Aeldakerka

Iwema Steenhuus

Legio Museum (onderdeel van Museumplein Grootegast) ✓

Museum Lammert Boerma ✓

Museum t' Steenhuus ✓

Museum Stoomgemaal ✓

Museumgemaal De Hoogte

Museumgemaal Cremer ✓

Muzeeaquarium Delfzijl ✓

Museum de Verzamelaar

Nienoord Adelskerk

Oudheidkamer Fredewalda ✓

Oudheidkamer Uithuizermeeden

Piloersemaborg

't Rieuw Landbouw en streekmuseum ✓

Stichting Oude Groninger Kerken

Stichting Behoud 't Nijkerkje Oosteinde

Stichting Bevrijdingsmuseum Noord Nederland

Stichting Een Joodse Erfenis

Stichting Johan Dijkstra

Stichting Oud Winschoten

Stichting Rondeleiders Kerk Noordbroek

Stichting tot exploitatie van het Gebouwencomplex der Evangelisch Lutherse Gemeente Groningen.

Storyworld ✓

Vestingmuseum Oudeschans ✓

Siep en Co. ✓

Pianola sociëteit

t' Verzoamelhuus

Wasmachine museum ✓

Stenen museum

De Groninger Zilverkamer (stichting Fonds Eemsmond)

Porseleinen Dierenpark Wildervank

Handwerkmuseum

Smederijmuseum Smidshouk

Museum Musica

Koffie- en Winkelmuseum

Nederlands Strijkijzer-Museum

Gereedschapsmuseum De Hobbyzolder

Museum Bakkerij Mendels

Museum station Kropswolde/ G.R. M. Groninger Rijwielen Museum

Ambachtelijk Zadelmakerij Museum

Historische werkplaats Molemaker Wiertma
Stichting Melkfabriek Garmerwolde ✓
Museum van Boerderij Hermans Dijkstra
Kamp de Beetse: Voormalig werk- en interneringskamp
Museum Restaurant Slaait'nhoes
Verzameling / Museum 40-45
Kleinste museum
Philips Museum ✓
't Hoeske van Thais Joaptje
Museum 't Hoeske van Opoe Iet ✓
Oorlogsmuseum Middelstum
Visvliet Archief Oudheidkamer
Het Kielzog
Stichting Museum WOII Westerwolde/Kanaalstreek
Museum Møhlmann
Naaimachinemuseum Naald en Draad
Burcht Wedde ✓
Natuurmuseum Klaas Nanninga
landbouw en landschapsmuseum Oldambt
Alida's Poppenhuismuseum
Het Museum CPNB materialen en meer
Culinair Museum